

Araştırma Yazıları
Research Papers
البحوث

Sistematik Ahbârîliğin Kurucusu Emîn el-Esterâbâdî'nin *el-Fevâidü'l- Medeniyye* Adlı Eserinde İctihad ve Taklid Hakkındaki Görüşlerinin Tahlihi

Öz: Ehl-i sünnet'teki ehl-i rey ve ehl-i hadis ekollerini andırır tarzda İmâmiyye'de Ahbârîlik ve Usûlîlik olmak üzere iki ana ekol bulunmaktadır. İsnâaşeriyye İmâmiyye'si Hz. Peygamber (s.a.v.), kızı Fâtıma ve on iki imam olmak üzere sadece on dört mâsumdan belirli râviler tarafından nakledilen *ahbâra* itibar etmekte ve bunları Sünnet saymaktadır. Ahbârî ekol sadece usûl (akide) ve furû'da (ibâdât ve muâmelât) Kur'an ve Sünnet'i delil olarak kabul ederken Usûlî ekol bunlara icmâ ve akl da ilave etmektedir. Muhammed Emîn el-Esterâbâdî, kendinden önce mevcut olsa da etkisini kaybetmiş vaziyetteki Ahbârîliği, İmam Küleynî ile Bûveyhiler döneminin üç ünlü İmâmî âlimi Şeyh Müfid, Şerif el-Murtazâ ve Şeyh Tûsî'nin eserlerini iyice tetkik ettikten sonra sistemleştirmiş, dolayısıyla Yeni Ahbârîliğin kurucusu kabul edilmiştir. O, mâsum imamları neğâne dinî otorite kabul etmiş, onların açıklama ve uygulamaları olmadan nasların anlaşılıp uygulanamayacağını savunmuştur. Bu sebeple onun icthad, kıyas ve diğer fer'î delillere karşı çıktığı, delilleri Kitap ve Sünnet'e indirgelediği anlaşılmaktadır. Bu çalışmada el-Esterâbâdî'nin *el-Fevâidü'l-medeniyye* adlı eserinde icthad ve taklid ile ilgili görüşleri tahvil edilecektir. Onun akâid ve ahkâmı naçin bu iki kaynakla yetindiği, icthad karışıklığının gerekçeleri sorgulanacaktır. Bu suretle hakkında Türkçe olarak yazılmış müstakil bir çalışmanın bulunmadığı *el-Fevâidü'l-medeniyye* özelinde İmâmiyye'nin Ahbârî kolunun temel görüşlerinin daha iyi anlaşılması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahbarilik, Emin el-Esterâbâdî, el-Fevâidü'l-medeniyye, İctihad, Mâsum İmamlar.

İbrahim
KUTLUAY

Analysis of the Views of Amin al-Astarâbâdî the Founder of the Systematic Akhbârism on *Ijtihad* and *Taqlid* in His Work Titled *al-Fawâid al-Madaniyya*

Abstract: In İmâmiyya, there are two main schools namely Akhbârism and Usûlism, similar to Ahl al-Ra'y and Ahl al-Hadith in Ahl al-Sunnah. İmâmiyya İthnaaşariyya accepts only the narrations which narrated by certain transmitters from only fourteen infallible people, i.e. The Prophet (s.a.w.), his daughter Fâtıma and twelve infallible twelve imams, and called them Sunnah/*akhbâr*. İmâmiyya accepts that the Qur'an, the Sunnah, *ijmâ* (consensus) and *aql* (intellect) as four evidence in *usûl* (Islamic doctrine) and *furû'* (substantive *fiqh*, *ibâdâ* and *muâmalât*). While the Akhbârî school accepts the Qur'an and the Sunnah as evidence only in *usûl* and *furû'*, the Usûlî school adds *ijmâ* and *aql* to these. Muhammad Amin al-Astarâbâdî systematized the Akhbârî School, which existed before him, but lost its effect, after studying the works of al-Kulainî and the three famous Shiite scholars of the Buwayhi period, Sheikh al-Mufid, Sharif al-Murtazâ and Sheikh al-Tûsî, thus he was accepted as the founder of the Systematic/New Akhbârism. He regarded the Infallible Imams as the sole religious authority and defended that *nass* (the texts of The Holy Qur'an and the Prophetic Sunnah) cannot be understood or practiced without their explanations and practices. For this reason, it is understood that al-Astarâbâdî opposed the *ijtihad*, *qiyâs* (analogy, methods of legal reasoning) and other individual evidence and reduced the evidence only to the Holy Qur'an and the Sunnah. In this study, mainly the views of al-Astarâbâdî on *ijtihad* and *taqlid* (imitation) in his work *al-Fawâid al-Madaniyya* will be analysed. It will be questioned why he is content with these two sources in *usûl* (Islamic doctrine/creed) and *ahqâm* (rulings) and the reasons for his opposition to *ijtihad*. In this way, it is aimed to better understand the fundamental views of the Akhbârî School of the İmâmiyya in the specific of *al-Fawâid al-Madaniyya* about which there is no independent study written in Turkish.

Keywords: Akhbârism, Amin al-Astarâbâdî, al-Fawâid al-Madaniyya, Ijtihad, Infallible Imams.

* Prof. Dr. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı. E-Posta: i_kutluay@yahoo.com ORCID ID: <https://www.orcid.org/0000-0003-3149-9556>

Giriş

İsnâaşeriyye, on ikinci imamın 329/873'de *gaybet-i kübrâya* girmesiyle birlikte kendilerince mâsum gördükleri imamlarının¹ sayısını on iki ile sınırlandırmış ve kendisini diğer Şii fırkalardan ayırt etmek için İsnâaşeriyye olarak tanımlamıştır. Daha genel adıyla İmâmiyye Şiâsi içinde, temelleri erken döneme dayanan ehl-i eser olarak nitelendirilebilecek Ahbârîlik² ve V. (XI.) asırdan itibaren hâkimiyeti ele geçiren ve günümüzde de egemen ekol olan ve birebir örtüşmese de Ehl-i sünnet içindeki ehl-i reye benzeyen Usûlîlik olmak üzere iki farklı ekol bulunmaktadır. Nihayet XI. (XVII.) yüzyılda Muhammed Emîn el-Esterâbâdî (ö. 1033/1624), Ahbârîliği fikirleriyle yeniden canlandırmış, sistemleştirmiş ve Yeni/Sistemantik Ahbârîliğin kurucusu olarak nitelenmiştir. Sâsâniler döneminde (1501-1736) siyasî otoritenin de desteği ile güçlenen Sistemantik Ahbârîlik, XI. (XVII.) yüzyılda ileri gelen İsnâaşerî âlimler Irak'tan İsfahan'a ve diğer bazı İran şehirlerine gelerek Ahbârîlerle fikhî tartışmalara girmişler, sonunda Usûlîler galip gelmiştir. Tarihî süreçte imamın gaybetinde, ictihadi zaruri gören Muhammed Bâkîr el-Bihbehânî (ö. 1206/1791) gibi âlimlerin telif ettikleri eserlerin ve diğer ilmi faaliyetlerinin de tesiriyle Ahbârîlik iyice zayıflayıp kaybolmaya yüz tutmuştur. Günümüzde İran'da Hürremşehir ve Abadân ile Bahreyn, Suudi Arabistan ve Hindistan'ın bazı yerlerinde az sayıda Ahbârî mevcuttur.³

Sadece Kur'an ve Sünnet'i delil alan, Kur'an'ın ve Sünnet'in mâsum imamların tefsir ve te'villeri olmadan anlaşılamayacağını savunan, *Kütüb-i Erbaa'nın* güvenilir olduğunu iddia eden Ahbârîler, ictihad ve taklid karşıtlığıyla öne çıkmaktadırlar. Ahbârîler, mâsum imamlardan nakledilen rivayetlerin sahîh olduğunu ve kesin bilgi ifade ettiğini, dolayısıyla akaid ve fıkıh alanlarında tek kaynak olduğunu savunmaktadırlar.⁴ Onlara göre Şii hadisler haber-i vâhid kabul edilemez, dolayısıyla zayıf olarak değerlendirilmez ve amelden düşürülemez. Haber-i vâhid nitelemesi Usûlîlerin hadis ve fıkıh usulünü aldıkları Ehl-i sünnet'in usûl terimlerinden olduğundan bu İsnâaşerî kaynaklara olduğu gibi uygulanamaz.

- 1 Ehl-i sünnet peygamberlerden başkasının mâsum olduğunu kabul etmez. Bununla birlikte biz, diğer imamlarla karışmaması için Şiâ'nın kullanımına uygun olarak mâsum imam tabirini kullanacağız.
- 2 Geniş bilgi için bk. Etan Kohlberg, "Ahbârîyya". *Encyclopedia Iranica* (London: 1984), 1/716-718.
- 3 Bk. Hossein Modarresi, *An Introduction of Shi'î Law: A Biographical Study*, (London: Ithaca Press, 1984), 52-57.
- 4 Metin Yurdagür, "Ahbârîyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988). 1/490.

Buna göre sahih ve zayıf olmak üzere iki hadis çeşidi kabul eden Ahbâriler, *Kütüb-i Erbaa*'daki hadisleri sahih olarak değerlendirdiklerinden, onlara göre ne dirayetü'l-hadise ne de cerh ve ta'dil ilmine ihtiyaç kalmaktadır. Bu sebeple Ahbâriler nakli kaynaklardan (Kitab ve Sünnet) elde edilen bilgilerin akli kullanarak elde edilenlerden üstün olduğunu savunurlar. Onların bu görüşleri, Kur'an, Sünnet, icmâ ve akıl (kıyas) olmak üzere dört delil olduğu görüşünü benimseyen, ictihadi kabul eden, imamın gaybeti sonrasında ictihad ve fetvalara başvurmanın zorunlu olduğunu savunan Usûlîler'e ters düşmektedir. Dikkat çekmeliyiz ki Usûlîler, *Kütüb-i Erbaa*'daki bütün hadislerin sahih olduğu görüşünü benimsemedikleri gibi bunların tenkide tabi tutulması gerektiğini, fâsîdülmezheb ya da zayıf diğer râviler tarafından nakledilen rivayetlerin isnad ve metin tenkidi kriterlerine göre değerlendirilmesi gerektiğini, bunun da bir metodoloji çerçevesinde mümkün olabileceğini savunurlar.

Ehl-i sünnet mezhepleri arasında Zâhirîler,⁵ Ahbârilere benzer şekilde naslarda haram ve helal türünden her şeyin hükmünün açıklandığını öne sürmüşlerdir. Onlara göre nasların zâhirine bağlı kalınmalıdır. İsnâaşeriyye İmâmîyyesi ise naslara sıkı sıkıya bağlanma hususunda Zâhirîlerle aynı görüşü paylaşıyorlar da anlama ve açıklama işinin Resûl-i Ekrem'den (s.a.v.) sonra sadece mâsum imam tarafından yerine getirilebileceğini savunarak⁶ onlardan ayrılırlar.

Doğrusu, Ahbârilerden farklı olarak Usûlîler, tıpkı Ehl-i sünnet'e mensup fakihlerin benimseyip uyguladığı gibi, Kur'an'ın sınırlı olan hükümleri sebebiyle o bazı hususlarda tafsilata girse de bütün fikhî problemleri birebir hükümler koyarak çözmediğinden hareket etmektedirler. Bu noktada tabii olarak Hz. Peygamber'in sünneti devreye girmektedir. Resûlullah (s.a.v.) Kur'an'da hükmü bulunmayan konularda hüküm koyduğu gibi, Sünnet'te temas edilmeyen hususlarda da müctehidlerin ictihad etmeleri bir zorunluluk hâline gelmektedir.⁷ Aynı şekilde Sünnî

5 Dâvûd b. Ali ez-Zâhirî (ö. 270/884) tarafından kurulan fıkıh mezhebidir. Zâhir mânanın esas olduğunu ve bir gerekçe bulunmadıkça bu anlamın aşılamayacağını öne süren Ehl-i sünnet ve Mu'tezile de Bâtini karşıtlığında konumlanması yönüyle Zâhirî sayılır. Yunus Apaydın, "Zâhiriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/93. Nitekim İmam eş-Şâfi'ye göre (ö. 204/820) Kur'an âyetlerinin zâhirî anlam dışında başka (bâtini) bir anlama geldiğine dair yine Kur'an'ın kendisinden veya Sünnet'ten ya da icmâdan bir delil bulunmadıkça âyetler zâhirine göre anlaşılır." Bk. Saffet Köse, "Şâfi Zâhirîliğinin Analizi -Hukûkî İşlemlerde Geçerlilik ve Cevâz Ayrımı", *Gelenekselci ve Modernist Paradigmalar Kısacasında İmam Şâfi*, edit. Mahfuz Söylemez. 89-107 (Ankara: Araştırma Yayınları 2014), 89-90.

6 Geniş bilgi için bk. Yunus Apaydın, "Kıyas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 25/329- 539.

7 Yunus Apaydın, "İctihad", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/432.

fakihlerin icthadın gerekliliğini; nasların sınırlı, hâdiselerin ise sınırsız olması ile temellendirip savundukları dikkat çekmektedir.

Genel olarak İmâmiyye, mâsum imamları Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hem siyasî hem de teşriî vârisi olarak kabul ettiklerinden "huzur asrında/nas döneminde" imamların icthad etmediklerini savunmuşlardır. Özellikle Ahbârîler, icthada şiddetle karşı çıkmışlardır. Gaybet-i suğra sonrası dönemde, IV. (X.) yüzyılın ikinci yarısından itibaren Usûlî düşünce ortaya çıkmıştır. İbn Ebî Akîl (ö. 369/979'dan önce) ve İbnü'l-Cüneyd el-İskâfî'nin (ö. 381/991), daha sonra da Şeyh Müfid (ö. 413/1022), Şerif el-Murtazâ (ö. 436/1044) ve Ebû Ca'fer et-Tûsî (ö. 460/1067) gibi âlimlerin akli istidlâl ve yorumu öne çıkaran çabalarıyla Ahbârî düşünce hâkimiyetini kaybetmiştir. Belirtmeliyiz ki Usûlîlerin ilk zamanlarda fakihlerin icthad etmesine pek sıcak bakmadıkları dikkat çekmektedir. Ancak ilk Usûlîlerden yaklaşık üç- dört asır sonra Muhakkik el-Hillî (ö. 676/1277) ve öğrencisi İbnü'l-Mutahhar el-Hillî (ö. 726/1325), icthad konusunda Sünnî teoriye yakın bir icthad anlayışı benimsemiştir.⁸ Onların çabaları, icthadı hüküm çıkarma metodu olarak kabul edilmesinin önünü açmış ve zanna dayalı da olsa icthadla hüküm vermenin meşru hâle gelmesini sağlamıştır.⁹ Emîn el-Esterâbâdî (ö. 1036/1627) ile birlikte Ahbârî düşünceyi savunan Hüseyin b. Şihâbiddîn el-Kerekî (ö. 1076/665), Feyz-i Kâşânî (ö. 1090/1679), Hur el-Âmilî (ö. 1104/1692), Nimetullah el-Cezâirî (ö.1112/1701) gibi âlimlerin gayretleriyle onların döneminde Ahbârîlik bir süre canlılığını sürdürmüştür. Neticede hayatın gerçeklerine uygun düşmeyen Ahbârî düşünce İsnâaşerî toplumda etkisini yitirip Usûlî düşünce egemen olmaya başlamıştır.

Aşağıda icthad meselesi, *Kütüb-i Erbaa'nın* kat'i olduğu, imamların *ahbârî*nin kıyamete kadar kâfi geleceğini, dolayısıyla icthada ihtiyaç bulunmadığı gibi hususlar el-Esterâbâdî'nin görüşleri çerçevesinde değerlendirilecektir. Özellikle onun icthad ve taklid karşıtı görüşleri, *el-Fevâidü'l-medeniyye fi'r-reddi ale'l-kâili bi'l-icthâd ve't-taklîd fi'l-ahkâmi'l-ilâhiyye* adlı eseri temelinde delilleriyle birlikte ele alınacaktır. Dinî hükümlerin tespit edilmesi ve anlaşılması hususunda *istidlâl* metodunu benimseyen ve icthadı gerekli gören Usûlîler'den farklı olarak Ahbârîler'in niçin icthad ve taklide karşı çıktıkları meselesi tahlil edilecektir. Çalışmamız, el-Esterâbâdî'nin *el-Fevâidü'l-Medeniyye*'deki görüşleri ile sınırlı olması ve onun icthadla bağlantılı olarak kıyas, icma ve bazı ferî delillere dair hususlarda görüş beyan etmesi sebebiyle bunlara da özet hâlinde temas edilecektir. Konu-

8 Cemâlüddîn Hasen (Hüseyin) b. Yûsuf b. Alî İbnü'l-Mutahhar el-Hillî, *Mebâdiü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*, thk. Abdülhüseyin Muhammed Bakkal (Kum: Mektebetü'l-İlâmî'l-İslâmî, 1984), 242-243.

9 Apaydın, "İctihad", 21/432.

muz Şîa ve Ehl-i sünnet mukayesesi olmadığından, meselenin daha iyi anlaşılması için Ehl-i sünnet'in ilgili hususlardaki görüşlerine kısa atıflarda bulunulmakla yetinilecektir.

1. Muhammed Emin el-Esterâbâdî ve el-Fevâidü'l-medeniyye'si

Yeni/Sistematiik Ahbârîliğin kurucusu olarak tanınan¹⁰ Muhammed Emîn el-Esterâbâdî (ö. 1033/1624), Kuzeydoğu İran'da eski adı Esterâbâd olan, günümüzde ise Gürgân (Cürcân) adıyla anılan şehirde dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir.

el-Esterâbâdî, Safevîler döneminde (1501-1736) yaşamıştır.¹¹ Gençlik döneminde Şiraz'da dört yıl ilim tahsil etmiştir. Muhammed b. Ali b. Ebi'l-Hasan el-Âmilî'den (ö. 1009/1600) hadis ve ricâl ilimlerini okuyup icazet almıştır. Şiraz'dan sonra ilim tahsişl etmek üzere Necef'e gitmiştir. Ayrıca Mekke'de, hicrî 1005-1025 yılları arasında hemşehrisi olan Şîi muhaddis Mirzâ Muhammed b. Ali el-Esterâbâdî'den (ö. 1028/1619) dersler almıştır.

Bu dönemde hocası ona Ahbârîler'in yolunu canlandıracak olan bir kitap telif etmesini tavsiye etmiştir. *el-Fevâidü'l-medeniyye* bunun bir sonucudur.¹² O, kendisini "kaybolan Sünnet'in ihyâ edicisi" olarak tanımlamıştır. Uzun yıllar ikamet ettiği Medine'de, ilim şehri olan Allah Resûl'ünün ve ilim şehrinin kapısı İmam Ali'nin bereketiyle kendisine Usûlîler'le fikhî ve diğer ilmî meselelere dair ilmî hakikatlerin kapılarının açıldığını beyan etmiştir.¹³ el-Esterâbâdî, Mekke'de 1033/1624'te vefat etmiştir

Eserlerine gelince; onun en meşhur eseri, *el-Fevâidü'l-medeniyye fi'r-reddi ale'l-kâili bi'l-ictihâd ve't-taklid fi'l-ahkâmî'l-ilâhiyye*'dir. Diğer eserleri ise *Hâşiye alâ Şerhi'l-Medârik*, *Şerhu't-Tehzib*, *Şerhu'l-İstibsâr*, *Enmûzecü'l-Ulûm* şeklinde sıralanabilir.

10 Haydar Hubbullah, *Nazariyyetü's-sünne fi'l-fikri'l-İmâmiyyi's-Şîi: et-tekevün ve's-sayrure* (Beirut: el-İntişârü'l-Arabî, 2006), 306.

11 Farslılıktan ziyade Türkmen oldukları kabul edilen Safevîler, İran tarihinin en önemli hanedanlığıdır. Bugünkü İran, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Afganistan, Türkmenistan ve Türkiye'nin doğu kesiminde varlığını sürdürmüş ve İsnâaşerîliği resmî mezhep olarak benimsemişlerdir.

12 Devin J. Stewart, *Islamic Legal Orthodoxy Twelver Shiite Responses to the Sunni Legal System*, (Utah: The University of Utah Press, 1998), 180.

13 Muhammed Emin b. Muhammed Şerif el-Ahbârî el-Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye fi'r-reddi ale'l-kâili bi'l-ictihâd ve't-taklid fi'l-ahkâmî'l-ilâhiyye*, thk. Rahmetullah er-Rahmetî el-Erâkî (Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî li Câmî'ati Müderrisîn, 1426/2005), 28.

el-Fevâidü'l-medeniyye, adından da anlaşılacağı üzere, ictihad ve taklidi reddetmek amacıyla kaleme alınmıştır. Eser, bir mukaddime ve on iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde el-Esterâbâdî, Müctehidlere/Usûlîlere eleştiriler yöneltilmektedir. Seyyid Nureddîn el-Müsevî el-Âmilî (ö.1062/1651), söz konusu esere *el-Fevâidü'l-Mekkiyye*; Seyyid Dildâr Ali (ö. 1235/1819) ise *Kitâbü'r-red alâ kitâbi'l-Fevâidi'l-Medeniyye* adıyla reddiyeler yazmışlardır. *el-Fevâidü'l-medeniyye*, hâmişinde Seyyid Nureddin el-Müsevî ait *eş-Şevâhidü'l-mekkiyye*¹⁴ ile birlikte İran'da 1321/1903 yılında neşredilmiştir.¹⁵ Özü itibarıyla *el-Fevâidü'l-medeniyye*,¹⁶ selefi Ahbârîlerle ictihad yanlısı Usûlîler arasındaki farklara temas etmektedir.¹⁷ O her iki ekole mensup âlimlerden ders aldığı için bunlar arasında mukayese yapma imkânı elde etmiştir.

el-Esterâbâdî'nin rolü, daha önce mevcut olup bir sistemden mahrum olan Ahbârîliği yeni bir anlayışla sistemleştirmekten ve müstakil bir ekol hâline getirmekten ibarettir. el-Esterâbâdî; Allâme el-Hillî (ö. 726/1325), Şehîd-i Sâni Zeynüddin el-Âmilî (ö. 966/1559) ve çağdaşı Bahâeddin el-Âmilî (ö. 1031/1621) gibi önde gelen İmâmî âlimleri, görüşleri sebebiyle tenkit etmiştir. el-Esterâbâdî'ye göre naslar, ancak mâsum imamların açıklamalarıyla anlaşılabilir. Allah Teâlâ bu görevi onlara vermiştir. *Ahbâr*, nasların zâhirinden ve akıldan önce gelmektedir.¹⁸ Muhammed Bâkır Hânsârî (ö. 1313/1895), el-Esterâbâdî'nin münekkit bir zihne sahip olduğunu belirtmekte, ancak müctehidlere dil uzatıp insanların onların yolundan uzaklaştığından şikayet etmektedir.¹⁹ Usûlîlerin el-Esterâbâdî'nin fıkhi, hadislere/ahbâra dayanmakta ve o, Kitap ve Sünnet'in yeterli ve kat'i olduğunu, ictihadın ise zanna dayandığını, Allah Teâlâ dininde zanna dayalı hüküm verilmesine razı olmadığını iddia ederek ictihadi reddetmektedir. Kendilerini Ahbârî olarak tanımlayan pek çok kişi, onun görüşlerini benimsemiştir. Görüldüğü gibi el-Esterâbâdî, ictihada muhalif olan görüşlerini, temelde mâsum imamların ilminin ve *Kütüb-i Erbaa'*daki ahbârın kat'i olup yakîn ifade ettiğine ve kâfi olduğuna dayandırmaktadır. İmâmîyye'yi isabetli bir şekilde anlayabilmek için mâsum imamların yegâne dinî otoriteyi oluşturduğunu akılda tutmamız gerekmektedir.

14 Bu kitapla ilgili olarak bk. Muhammed Muhsin Âgâ Büzürg et-Tahrâni, *ez-Zerîa ilâ tasânifiş-Şia* (Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1403/1983), 16/359-360.

15 Bk. Tahrâni, *ez-Zerîa*, 16/358.

16 Tahrâni, *ez-Zerîa*, 16/358.

17 Bk. Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 28.

18 Yurdagür, "Ahbârîyye", 1/490.

19 Muhammed Bâkır b. Zeynîlâbidin b. Ca'fer el-Hânsârî, *Ravdâtü'l-cennât fi ahvâli'l-'ulemâ' ve's-sâdât* (Tahrân: Müessesetü İsmâiliyân, 1390/1970), 1/120.

2. Mâsum İmamların İlminin ve Kütüb-i Erbaa'daki Ahbârın Kat'î ve Kâfi Olduğu

el-Esterâbâdî'nin ictihad ve müctehidlerii taklid karşıtlılığının arkasında yatan sebeplere bakmamız gerekmektedir. Bunların ilki, imamın hayatta iken varlığının, vefat etmesi ve gaybeti hâlinde ise *ahbâr*ının yeterli olduğu görüşüdür. Resûlullah'ın (s.a.v.) vefat etmesiyle birlikte vahyin kesildiği görüşünde Ahbârî ve Usûlîler müşterek olsalar da Ahbârî âlimler ise ilhamın devam ettiğini kabul etmektedirler. Onlar, ilham almaya en layık insanların Ehl-i beyt²⁰ imamları olduğunu ileri sürmektedirler.²¹

Öte yandan mâsum imamların görüşlerinin ilhama mı dayandığı, yoksa ictihad mı olduğu meselesi İsnâaşeriyye âlimleri arasında tartışılmış ise de genel kabul gören görüş, ilhama dayandığı, dolayısıyla onların ictihad etmedikleridir.²² İmamların kendilerine yöneltilen fikhî sorulara ise o anda Allah'tan aldıkları ilhamla cevap verdikleri iddia edilmiştir.²³ Bu durum, onlara göre, müctehidlerden farklı olarak, imamların fikhî görüşlerinde hata yapma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. İsnâaşerî âlimler bu görüşlerini temellendirebilmek için âyet ve hadislerden birtakım deliller zikretmişlerdir. Nitekim Ca'fer es-Sâdık'a (ö. 148/765) nisbet edilen bir rivayete göre, Ankebût sûresinin 49. âyetinde sözü edilen "*kendilerine ilim verilenler*"den maksat, mâsum imamlardır.²⁴ Keza Şîa hadis kaynaklarındaki rivayetlere bakılırsa Âl-i İmrân sûresinde bahsi geöen "*er-râsihûn fi'l-ilm/ilmimde derinleşenler*"²⁵ mâsum imamlardır.²⁶

20 Şîa'ya göre Ehl-i beyt Ehl-i âbâdır. Resûlullah, Hz. Ali, Fâtıma, Hasan ve Hüseyin'den ibarettir. Ehl-i Sünnet ise Ehl-i beyt kavramını dar ve geniş anlamda olarak Ezvâc-ı tâhiratı de Ehl-i beyt içinde değerlendirir. Buna göre Ehl-i beyt tabiri hakkındaki görüşler ise üç maddede özetlenebilir: a. Dar anlamda Ehl-i beyt, Ehl-i âbâdır. b. Ehl-i beyt'e Ezvâc-ı tâhirat da dâhildir. c. Ehl-i beyt, sadaka almaları haram kılınan Ebû Tâlib, Akil, Ca'fer ve Abbas'ın ailesine mensup olanlar yanında Abdullah b. Mes'ud ile Selmân-ı Fârisî gibi sahâbîleri de kapsamaktadır (Buharî, "Fezâilü'l-ashâb", 27; Müslim, "Fezâilü's-sahâbe", 37; Tirmizî, "Zekat", 25).

21 Ca'fer es-Sübhânî, *Doctrines of Shi'î Islam*, çeviren ve edit. Reza Shah Hashemi (London: I. B. Tauris Publisher, 2001), 96-97. İmamlar Allah Teâlâ'dan *ilham*, Şeyh Sadûk'un (ö. 381/991) ifadesiyle ise (ilham anlamında) *vahiy* alırlar. Bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin es-Sadûk, *el-İ'tikâdât*, thk. İsmâ Abdüsseyyid. Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemî li elfiyeti's-Şeyhi'l-Müfid, 1413), 87.

22 Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya' kub, *el-Kâfi*, (Beyrut: Menşûratü'l-Fecr, 1428/2007), 1/141.

23 Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ferrûh el-Kummî Saffâr, *Besâiru'd-derecât*, thk. Seyyid Muhammed Seyyid Hüseyin (B.y. İntişârâtü'l-Mektebeti'l-Haydariyye, 1426/2005), 2/360, 361; Küleynî, *el-Kâfi*, 1/249.

24 Küleynî, *el-Kâfi*, 1/127.

25 Âl-i İmrân 3/7.

26 Saffâr, *Besâiru'd-derecât*, 1/399; Küleynî, *el-Kâfi*, 1/126.

Asıl konumuz olan el-Esterâbâdî'ye gelince ona göre, Resûlullah'ın (s.a.v.) ilminin yanı sıra kendilerinden önceki mâsum imamların ilmini veraset yoluyla elde eden, ayrıca ilhama mazhar olan mâsum imamlar, yukarıda da vurgulandığı üzere fikhî meselelerde en yetkin otoritelerdir. Ca'fer es-Sâdik'tan nakledildiğine göre imamların verdiği fikhî hükümler, Allah Teâlâ'nın hükmüdür; onların verdiği hükmü reddetmek, Allah'ın hükmünü reddetmektir.²⁷ Yine Ca'fer es-Sâdik'a nispet edilen bir rivayete göre, "Hüküm; 'Allah'ın hükmü' ve 'Câhiliye hükmü' olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Allah'ın hükmü dışında kalanlar, Câhiliye hükmüdür."²⁸

el-Esterâbâdî'nin bu konudaki görüşlerini sekaleyn hadisi,²⁹ havz hadisi³⁰ ve sefine hadisi³¹ olarak bilinen hadislerle dayandırdığı görülmektedir. Öyle ki el-Esterâbâdî, Allah Resûlünün (s.a.v.) ümmetine Kur'ân-ı Kerîm ve 'İtra/Ehl-i beyt şeklinde iki şey bıraktığını, insanların bu ikisine sarıldıkları müddetçe dalâlete düşmeyeceklerini, Kur'ân'ın ve Ehl-i beyt'in cennette yer alan Kevser havuzu başında toplanıncaya kadar birbirlerinden ayrılmayacaklarını ifade eden hadisin mütevâtir olduğunu belirterek mâsum imamlara ittibâ edilmesini zorunlu görmektedir.³²

el-Esterâbâdî'ye göre, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'daki muradını tam olarak Resûlullah (s.a.v.) ve mâsum imamlar bilir. Mâsum imamlar, Kur'ân'ın nâsîh ve mensûhuna vâkıftırlar; diğer âlimler ise bunları genel olarak bilirler. Allah Teâlâ, bu tür Kur'ân

27 Zeynüddin b. Ali b. Ahmed Cübaî Âmilî Şehid-i Sâni, *er-Ravzatü'l-behiyye fi şerhi Lüm'a'tid-Dırmaşkıyye* (Beyrut: Darü't-Tearuf li'l-Matbuat, ts.), 3/ 62-66; Küleynî, *el-Kâfi*, 8/84, 85; Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 44.

28 Küleynî, *el-Kâfi*, 7/260.

29 "Ben sizin aranızda iki şey bırakıyorum, onlara sarıldığınız müddetçe sapıklığa düşmezsiniz. Bunlar Allah'ın kitabı ve Ehl-i beyt'im olan İtretimdir." Küleynî, *el-Kâfi*, 2: 232; Tirmizî, "Menâkıb", 31; *Müsned*, 17/309; 18/114.

30 Meclisi, *Bihâr*, 8/16, 19. Şia kaynaklarında yer alan rivayetlere göre Ehl-i beyt, havz başına varıncaya kadar Kur'ân'dan ayrılmayacaktır. Sünnî kaynaklardaki havz başından kovulan kişilere atıfta bulunur ve bunun için Sahihayn'ı kaynak gösterir. Bk. Buhârî, "Rikâk" 53; Fiten" 1; Müslim, "Fezâil", 32. Bk. 460-461.

31 Ehl-i beyt'i Hz. Nûh'un gemisine benzeten hadistir. "Ehl-i beyt'im aranızdaki misâli, Nuh'un gemisi gibidir; kim ona binerse kurtulur ve kim ondan uzak durursa boğulur" bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *el-Emâlî*, thk. Behrâd el-Ca'ferî, Ali Ekber Gaffârî (Tahran: Dâru'l-kütübü'l-İslâmiyye, 1381), 104; el-Hüseyn b. Abdüssamed el-Hârîsî el-Âmilî. *Vusûlü'l-ahyâr ilâ usûli'lâhbâr*. thk. Seyyid Muhammed Rıza el-Hüseynî el-Celâlî. *Resâil fi dirâyeti'l-hadis* içinde 1-2, haz. Ebû'l-Fazl el-Hâfizâyân Bâbulî. Kum: Dâru'l-hadis, 1424/2003), 1/482; Sünnî kaynaklar için bk. Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Müsned*, thk. Şuayb Arnaût, Âdil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), 5/181; Müslim "Fezâ' ilü's-sahâbe", 36. Geniş bilgi için bk. İbrahim Kutluay "İsnâşeriyye İlmâmiyye'sinin Muteber Saymadığı Ehl-i Sünnet Hadis Kaynaklarını Polemik ve Tenkit Maksatlı Olarak Kullanması", *Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkî Sempozyumu* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2019), 465-475.

32 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 99, 255.

ilimlerini Resûl-i Ekrem'e (s.a.v.) ve mâsum imamlara mahsus kılmıştır. Yukarıda kısaca işaret ettiğimiz "*Eğer bilmiyorsanız bilgi sahibi olanlara sorun*"³³ mealindeki ve benzer âyetler, bilgi sahibi olunamayan hususlarda mâsum imamlara başvurulmasını emretmektedir.³⁴ Kur'ân'ın tefsirini ancak en yetkin biçimde mâsum imamlar yapabilir; dolayısıyla bu hususta onlardan işitilenler kâfidir.³⁵ Nitekim et-Tabersî'nin (ö. 548/1154)³⁶ Resûlullah'ın (s.a.v.) hadisi olarak naklettiğine göre "*Sahih bir eser ve sarih bir nas olmadan Kur'ân'ı tefsir etmek caiz değildir.*"³⁷

el-Esterâbâdî'ye göre akıl ve nakil; resûllerin gönderilmesi ve kitapların indirilmesinden maksadın kullar arasında ihtilafın ve düşmanlığın giderilerek dünyevî ve uhrevî işlerde düzeni sağlamak olduğuna hükmetmektedir. Zanla amel edildiği takdirde ise bu maslahat ortadan kaybolur. Bunun için imamların sözlerine temessük edilirse hatadan korunmuş olunur; zira mâsum imamlara ittibâ, aklın ve şeriatın gereğidir.³⁸ Bu sebeple İmâmiyye, imamların ismetine kâil olmuştur. Aksi takdirde Allah Teâlâ'nın insanların hataya tâbi olmalarını emretmesi gibi bir durum söz konusu olur ki bu mümkün değildir.³⁹ el-Esterâbâdî'nin bu hususta imamların *ahbârıyla* amel etmeyi gerekli kılan "*Yeni hâdiseler çıktığında hadislerimizin râvilerine müracaat ediniz, zira onlar benim sizin üzerindeki hüccetimdir, ben de sizin üzerinize Allah'ın hüccetiyim*"⁴⁰ mealindeki rivayeti delil olarak aldığı dikkat çekmektedir. Bundan dolayı Ahbârîler, her meselede mâsum imamlardan işitilenlerle amel etmeyi tercih ederler.⁴¹

Şii toplum, mâsum imam(lar) hayatta iken sorularını doğrudan ya da vekiller aracılığı ile mâsum imama sorabiliyordu. Altmış dokuz yıl süren *gaybet-i suğrâ* (260-329/874-941) döneminde ise Şii toplumun gâib imamla irtibatını *sefirlerin*⁴²

33 en-Nahl 16/43.

34 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 259.

35 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 99.

36 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 253.

37 Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî el-Meclisî, *Bihârü'l-envârî'l-câmia li-düreri ahbârî'l-eimmeti'l-athâr*, thk. İhyâü Kütübî'l-İslâmiyye (Kum 1388; Beyrut: Müessesetü'l-vefa, 1983/1403), 30/532; Hur el-Âmilî, *Vesâilü's-Şîa*, 27/205.

38 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 259.

39 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 259.

40 Meclisî, *Bihârü'l-envâr*, 2/90; 53/181; Hür el-Âmilî, *el-Fusûlü'l-mühimme*, 1/389.

41 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 99.

42 Ebû Amr Osman b. Said (ö. 265/879 [?], Ebû Ca'fer Muhammed b. Osman (ö. 305 / 917). İbn Rûh (ö. 326/938) ve Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed es-Semerrî'dir (ö. 328/ 940). On bir yalancı sefir daha çıkmışsa da imam bunları lanetlemiş, ayrıca Şii toplum bunlara itibar etmemiştir. Bk. Avni İlhan, "*Gaybet*", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 13/

sağladığına inanılmaktadır. *Gaybet-i kübrânın* (329/874-?) başlamasıyla birlikte Sefirlik temelli olarak bitince itikadî ve fikhî meselelerde toplumun yegâne müra-caat kaynağı, mâsum imamların ahbârını ihtiva eden hadis mecmuaları olmuştur. el-Esterâbâdî bunu, “Bilhassa gaybet-i kübrâ döneminde hadislere daha fazla ihtiya-yaç bulunmaktadır”⁴³ şeklinde ifade etmektedir. O bu konuda, en basit yaralama-ların diyetine varıncaya kadar kıyamet vaktine değin ümmetin ihtiyaç duyduğu nesh, takyîd, tahsis türünden her şeyin Kur’ân’da, Hz. Peygamber’in Sünnet’inde ve mâsum imamların ilminde mevcut olduğunu delil olarak öne sürmektedir.⁴⁴

Bundan başka el-Esterâbâdî’ye göre ictihad; din ve mezheb için zorunlu olan bir husus olmadığı gibi Allah Teâlâ tarafından emredilmiş ve delâlet kat’i olan bir mesele de değildir. O, bu hususta “Biz kesin olarak ispat ettik ki Allah Teâlâ, üm-metin kıyamete kadar ihtiyaç duyacağı belli hükümleri ve kat’i delilleri indirmiş-tir. İnsanlar ise on dört mâsumun yanında olan ilmi talep etmekle memurdurlar” diyerek kesin bir dil kullanmaktadır.⁴⁵

Bu noktada dikkat çekmek üstedüğümüz hususlardan birisi, el-Esterâbâdî’nin, *Usûlü erbai mie/Dört yüz asıl*⁴⁶ denilen ve *Kütüb-i Erbaa*’nın temelini oluşturan *asıllardaki* hadis ve ahbârın içinde *Asâbe’nin* (İmâmî âlimler topluluğu) yer aldığı sahih isnadlarla *Kütüb-i Erbaa*’nın musannifi üç imamın (el-Küleynî [ö. 329/941], Şeyh Sadûk/İbn Bâbeveyh [ö. 381/991] ve et-Tûsî [ö. 460/1067]) yaşadığı dö-ne-me kadar nakledildiği görüşünde olmasıdır. Dolayısıyla aslında vurgu imamların kontrolünden geçen *Usûlü erbai mie/Dört yüz asıl*’dır. Ahbârilere göre isnadlar-daki problemlerin önemini kaybetmesi, isnadların Şeyh es-Sadûk’un *Men Lâ yah-duruhü’l-fakih*’inde olduğu gibi *meşyaha* bölümünde toplu olarak zikredilmesi bu kitapların mezkûr *Asıllara* dayandığı ile çözülmeye çalışılmakta, hatta isnad zikretmenin Ehl-i sünnet muhaddislerinnin itirazlarını önlemek için teberrü-ken olduğu ifade edilmektedir.⁴⁷ Onların iddiasına göre Muhammed el-Bâkır (ö.

410-411. Sefirlere nüvvâb ve vükelâ da denir. *Gaybet-i suğra* (260/873) ile dördüncü sefir Ali b. Muhammed es-Semerrî’nin ölümüne denk gelen *gaybet-i kübrânın* başladığı tarih (329/942) arasında geçen 70 yıllık süreye “sefirler dönemi” denir.

43 Esterâbâdî, *el-Fevâidü’l-medeniyye*, 30.

44 Esterâbâdî, *el-Fevâidü’l-medeniyye*, 104.

45 Esterâbâdî, *el-Fevâidü’l-medeniyye*, 249-250.

46 Geniş bilgi için bk. Kohlberg, Etan. “Al-usûl al-arba’umî’a”. *Belief and Law in Imâmî Shī’ism* için-de, VII. makale. (London: Variorum Reprints, 1991), 139; Bekir Kuzudişli, Şîa’da *Hadis Rivayeti ve İsnad*, (İstanbul: BSR Yayıncılık, 2011), 177-212.

47 Eşref el-Cizâvî, *İlmü’l-hadis beyne asâleti ehli’s-sünne ve intihâli’ş-Şîa* (Mısır: Dâru’l-yakîn li’n-neş-ri ve’t-tevzî, 1430/2009), 222; Hafızurrahmân b. Hakîm Abdülcebbar, *Ulûmü’l-hadis beyne eh-li’s-sünnet ve’ş-Şîa İmâmiyye İsnâşeriyye* (Doktora tezi, International Islamic University, İslama-

114/733), Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) sayıları binlerle ifade edilen talebeleri, imamlardan işittiklerini kaydetmişler⁴⁸ ve tasnif ettikleri kitapları imamlara arz etmişlerdir.⁴⁹ *Kütüb-i Erbaa'*nın üç musannifi, kitaplarına imamlardan sâdır ve sabit olduğuna itimat etmedikleri hadisleri almamışlardır.⁵⁰

Usûliler, *Kütüb-i Erbaa'*daki rivayetlerin sahih, hatta kat'î olduğunu iddia edip onları sahih ve zayıf diye ayırma ihtiyacı duymayan Ahbârîlerden tamamen farklı düşünmekte⁵¹ ve hadisleri sahih, hasen, müvessak ve zayıf şeklinde dörtlü tak-sime tâbi tutmaktadırlar.⁵² Hâlbuki mütekaddimûn döenminde hadisler sahih ve zayıf diye ikiye ayrılıyor, karineden mahrum olan haberlere zayıf deniyordu.⁵³ Meselâ II. Meclisî/Allâme el-Meclisî'nin (ö. 1110/1698) el-Küleynî'nin *el-Kâff*'sine şerh olarak telif ettiği *Mir'âtü'l-ukûl*'ünde *el-Kâff*'de tahrir edilen rivayetlerin üçte ikisinin zayıf ve meçhul olduğunu tespit ettiği dikkate alındığında, el-Esterâbâdî'nin görüşünün İsnâaşerî ulemâ arasında müşterek ve üzerinde icmâ edilen bir görüşü temsil etmediği ve Ahbârîler'in iddiasından ibaret olduğu anlaşılır. Nitekim el-Hûî'nin (ö. 1413/1992) de vurguladığı üzere, el-Küleynî'nin *el-Kâff*'sinde sahih haberler olduğu gibi sahih olmayan haberler de vardır.⁵⁴ Öyle ki 34 kitap, 326 bâb, 16.099 hadisten oluşan *el-Kâff*⁵⁵ üzerine yapılan bir araştırmada⁵⁶ hadis

bad, 2010),103; geniş bilgi için bk. Kutluay, *Şia'da Hadis Usûlü*, 111.

48 Dört yüz asıl'ın temeli budur. Bk. İbrahim Kutluay, "Şia'da Hadis Rivayeti ve İsnad Tenkidinde Ashâb-ı İcmâ Telakkisinin Rolü", *Marife: Dini Araştırmalar Dergisi*, 17/1 (2017): 35.

49 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 371.

50 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 529.

51 Bk. Abdurrahîm Ahmed el-Kaveştî, *es-Sırâ' beyne'l-Ahbâriyyîn ve'l-Usûliyyîn*, (London: Tekveen, 1436/2015), 125.

52 Kaveştî, *es-Sırâ' beyne'l-Ahbâriyyîn ve'l-Usûliyyîn*, 127.

53 Sâhibü'l-Meâlim/ İbn Şehîd-i Sâni Hasan b. Zeynüddin, *Münteka'l-cümân fi ehâdisi's-sıhah ve'l-hisân*, thk. Ali Ekber el-Ğifâr (Kum: Câmî'atü'l-medreseteyn fi havzati'l-ilmiyye, 1362/1943), 1/3-13; Muhammed Abdülhasan Muhsin el-Garavî, *Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-usuliyyîn ve'l-ahbâriyyîn* (Beirut: Dâru'l-Hâdî, 1412/1992), 126.

54 Ebü'l-Kâsım b. Ali Ekber b. Haşim el-Müsevi el-Hûî, *Mu'cemü ricâli'l-hadis ve tafsîlü tabakâti'r-rüvât* (Kum, 1409/1989; ikinci nüsha Nefes 1392/1972), mukaddime, 1/ 26.

55 Çağdaş İsnâaşerî âlim Celâlî, *el-Kâff*'nin otuz dört kitap, üç yüz yirmi altı bab ihtiva ettiğini belirtmiş, hadis sayısını, küsuratı zikretmeyerek, on altı bin şeklinde vermiştir. Seyyid Muhammed Hüseyin el-Hüseyinî Celâlî, *Dirâyetü'l-hadis*, thk. Seyyid Muhammed Cevad el-Hüseyinî (Beirut: Müessesetü'l-A'lâmî li'l-Matbûât, 1435/2004), 146; Abdülhâdi Fadlî, *Usûlü'l-hadis* (Beirut: Merkezü'l-Gadîr, 1430/2009), 82; bk. Cemal Sofuoğlu, *Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme*, (Doçentlik Tezi, Ankara Üniversitesi, 1982), 93, 95, 97.

56 Bu rakam ve tespitler Meclisî'ye aittir. O, *Mir'âtü'l-ukûl*'ünde *el-Kâfi*'deki toplam hadis sayısını 16121 olarak zikretmektedir. Bk. Abdurresûl el-Gaffâr, *el-Küleynî ve Husûmuhû Ebû Zehre* (Beirut 1415/1995), 54 (Meclisî, *Mir'âtü'l-ukûl*'den naklen); M. Yaşar Kandemir, "Şia ve Hadis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/39.

sayısı 16.121 olarak zikredilmiştir. Bunlar içinde 5072 rivayet sahih, 144 rivayet hasen, 1118 rivayet müvessak, 302 rivayet kavî ve 9485 rivayet ise zayıf diye nitelendirilmiştir. Dahası zayıf hadis sayısının el-Meclisî'nin tespit ettiğiinden daha fazla olduğu da ileri sürülmüştür.⁵⁷ Ayrıca *el-Kâfî*'nin ihtiva ettiği rivayetlerin çoğu Ca'fer es-Sâdık ve diğer imamların sözlerinden ibaret olup pek azı Hz. Peygamber'e (s.a.v.) aittir.⁵⁸ Nureddin el-Müsevî'nin (ö. 1062/1651) dediği gibi, aralarında ihtilâflı hadislerin yanı sıra râviler hakkında *kizb* ve birtakım *cerh* değerlendirmeleri varken mâsum imamlara isnad edilen bütün rivayetlerin sahih olduğunu iddia etmek temelsiz bir görüştür.⁵⁹

Şu hâlde *Kütüb-i Erbaa*'nın kat'i olduğu ve ihtiva ettiği *ahbârın* yakîn ifade ettiği görüşü, diğer Usûlî ulemâ tarafından benimsenmiş değildir. Dolayısıyla el-Esterâbâdî'nin müctehidlerin görüşlerinin zanna dayandığını, kat'i delil varken zan ile amel edilemeyeceğini iddiası ve bunu *Kütüb-i Erbaa*'da yer alan *ahbârın* kat'i olduğu ve kesin bilgi ihtiva ettiği görüşü ile temellendirmesi problemlidir. Bu hususta daha dengeli ve makul bir görüşü benimseyen Usûlîler, *Kütüb-i Erbaa*'nın kat'i olduğunu iddia etmemekle beraber, imamlardan ancak sika râviler tarafından nakledilen rivayetlere güvenileceğini vurgulamaktadırlar.

Usûlî âlim el-Bihbehânî (ö. 1206/1791), "Hadislerin bazısında râvilerin unutma ve gevşekliklerinden dolayı eksiklik, bir kısmında ilaveler ve değişiklikler bulunmaktadır. Mâsum imamlara söylemedikleri bazı sözler isnad edildiği hâlde nasıl olur da kat'i oldukları iddia edilebilir?" diyerek *Ahbârîleri* bu hususta tenkit etmektedir.⁶⁰ el-Küleynî mâsumlardan başkasından rivayette bulunmayacağını ifade etmişse de *el-Kâfî*'den bu sözün hilafına pek çok rivayet yer almaktadır. Şeyh Sadûk'un *Men lâ yahduruhü'l-fakîh* adını verdiği eserindeki hadislerin kendisiyle Rabbi arasında hüccet olduğu⁶¹ şeklindeki ifadesi onun kendisi için bir hüccet olsa da başkalarını bağlamaz, kitabına kaydettiği rivayetler tetkike tabi tutulur.⁶²

57 Eren, *Şîa'da Hadis Ricâli İlmî*, 19; Celâlî, *el-Kâfî*'nin hadislerinin dökümünü: Sahih 5072, hasen 144, müvessak 178, kavî 302, zayıf 9485 şeklinde verir ki, müvessak hadis sayısını eksik zikretmiştir. bk. Celâlî, *Dirâyetü'l-hadis*, 265.

58 Kandemir, "Şîa ve Hadis" *DİA*, XV, 39. Geniş bilgi için bk. İbrahim Kutluay, *Şîa'da Hadis Usûlü Ehl-i sünnetle Hadis Usûlü ile Mukayeseli Bir Çalışma* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017), 146-148.

59 Müsevî, *Şevâhidü'l-Mekkiyye*, 32

60 Garavî, *Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-usuliyîn ve'l-ahbâriyyîn*, 120.

61 Sadûk, (**İbn** Bâbeveyh) Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *Men lâ yahduruhü'l-fakîh*, (Beyrut: Müessesetü'l- A'lemî li'l-Matbûât, 1406/1986), 1/12.

62 Ebû'l-Kâsım b. Ali Ekber b. Hâşim el-Hûî, *Mu'cemü ricâli'l-hadis ve tafsîlü tabakâti'r-ruvât*, (Kum: yy, 1409/1989), Giriş, 1/103-104.

3. Emin el-Esterâbâdî'ye Göre İctihad ve Taklid

İctihad, "fakîhin herhangi bir şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşabilmek için bütün gücünü harcaması" şeklinde tanımlanabilir. Kıyas, re'y, istidlâl, istinbat, fıkıh gibi yakın içeriklere sahip kavramlarla birlikte ictihad; nasların lafız, mâna ve Şârî' tarafından bırakılan bilinçli boşluklarında gizli şer'î - amelî ahkâmı ortaya çıkarmaya yönelik beşerî çabayı ifade eder.⁶³ İctihad, dine dinamizm kazandıran ve değişen hayat şartları ve teknolojik gelişmelere kıyamete kadar bâki olan İslâm'ın cevabını ortaya koyan, onlarla paralel yürümesini sağlayan bir müessesedir.

Bununla beraber Ahabârî âlim el-Esterâbâdî, dinî hususlarda sadece *nassa* dayanılmasını, dolayısıyla ictihadla amel etmenin caiz olmadığını savunmakta ve ictihad ve taklidi reddetmektedir. O, yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, mâsum imamların tefsiri olmadan Kur'ân'ın anlaşılamayacağını savunmaktadır. Zira Kur'ân'ı tefsir etmek, "ehl-i zikir" olan⁶⁴ mâsum imamların görevidir; onlardan sâdır olan bir haber olmadan Kur'ân'ın ve Sünnet'in zâhirinden hüküm istinbatı caiz olmayıp aksine her ikisinde de tevakkuf edilmesi gerekir.⁶⁵ Ona göre itikâdî hususlarda zanna dayanan ictihada değil, kat'î olan ahabâra uyulmalıdır. Aksi takdirde zannî olan delillere tâbi olmak zorunda kalınır. Âmme'nin/Ehl-i sünnet'in yaptığı budur; zira onların pek çok görüşü, mâsum imamların kat'î olan ahabârına aykırıdır.⁶⁶ el-Esterâbâdî, bu noktada önde gelen Usûlî âlim Allâme el-Hillî'yi (ö. 726/1326) de tenkit etmektedir.⁶⁷

el-Esterâbâdî'ye göre Ahabârîlerin reisi Resûlullah (s.a.v.) olup o, kat'î olan ahkâmı amel ediyordu. Bu sebeple el-Esterâbâdî, nassın dışında bir görüşle amel etmenin caiz olmadığını savunmuştur.⁶⁸ Zira Allah Teâlâ, zarûrat-ı din (iman esasları, dinde bilinmesi ve inanılması gereken hususlar)⁶⁹ ve zarûrat-ı mezheb (imâmet ve adâlet prensipleri) olan hususlarda kat'î ve kesin bilgi ifade eden delillere dayanılmasını emretmiştir. Müctehidlerin ictihadları ise zannîdir; dolayısıyla onlar isabet de, hata da edebilirler.⁷⁰ Netice olarak el-Esterâbâdî'nin tevhîd, namazın farz olduğu

63 Apaydın, "İctihad", 21/432.

64 Küleynî, *el-Kâfi*, 125.

65 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 47, 122; Hubbullah'a göre o, Sünnet'i Kur'ân'a dâhil ederek ifrata düşmüştür. Hubbullah, *Nazariyyetü's-sünne*, 306.

66 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 31.

67 Hubbullah, *Nazariyyetü's-sünne*, 306.

68 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye* (Mukaddime), 7.

69 İman esasları, farz olan ibadetler ve haramlığı kesin olan hususlar, zarûrat- diniyyeye dâhildir.

70 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 31.

gibi zarûrât-ı dinden olan hususlar hariç, zarûriyattan olmayan hususlarda şer'î delili Kitab'a ve imamlardan işitilen haberlere indirgediği anlaşılmaktadır.

el-Esterâbâdî'ye göre ictihad ve taklid men edilmiştir. el-Küleynî'nin *el-Kâfi*'de kaydettiğine göre mâsum imamlar, *gaybet-i kübrâ* zamanında (hadis kitaplarında yer alan) kendilerine ait ahbâra ittibâ edilmesini tavsiye etmişlerdir. O, *el-Kâfi*'de, ictihad ve taklidin geçersiz olduğunu ihtiva eden iki bâb açmıştır.⁷¹ Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen "*Kişilerin bizim nezdimizdeki yerini bizden naklettikleri rivayetlerin miktarı ile değerlendiriniz*"⁷² rivayetinde de imamların ahbârının nakledilmesine ve onların temel alınmasına vurgu bulunmaktadır. Ayrıca el-Esterâbâdî, Ca'fer es-Sâdık'a nisbet edilen bir rivayette "*Allah'ı bırakıp da din âlimlerini rab edindiler...*"⁷³ âyetine atıfta bulunularak "*Vallahi onların amacı kendilerine ibadet etmek değildi. Eğer din âlimlerine ibadete çağrılısalar, bunu reddederlerdi. Ancak onlar, din adamları onlara haramı helal, helali haram kıldılar. İnsanlar da onların hükümlerini kabul ederek farkına varmadan onlara kulluk etmiş oldular*" mealindeki rivayete dayanarak müctehidlerin görüşlerini taklid etmeyi eleştirmektedir. Bu haberden anlaşıldığına göre Ca'fer es-Sâdık, din âlimlerini ve rahipleri "rab edinme"nin onlar için namaz kılıp oruç tutmak suretiyle değil, onların haramları helal, helalleri ise haram kıldıklarını, insanların bunların görüşlerini kabul ederek ruhban sınıfına tâbi olduklarını, dolayısıyla onlara ibadet etmiş olduklarını vurgulamıştır.⁷⁴

Diğer bir rivayette ise İmam Ebü'l-Hasan Mûsâ b. Ca'fer el-Kâzım (ö. 183/799) ile râvi Muhammed b. 'Ubeyde arasında geçen bir konuşmaya göre mezkûr imam, taklid hususunda Muhammed b. 'Ubeyde ile Mürcie fırkasını karşılaştırmıştır. O, bazı âlimleri taklid etseler de Mürcie'nin bunu farz saymadıkları, ancak Muhammed b. 'Ubeyde gibi düşünenlerin ise birtakım adamları belirleyip onlara itaati farz kabul ettiklerini, dolayısıyla taklid bakımından Mürcie'den daha kötü konumda olduklarını ifade etmiştir.⁷⁵

el-Esterâbâdî'ye göre üç tür kadı bulunmaktadır: Nebî (s.a.v.), Nebî'nin vasîsi ve şakî. Kadı olan kişinin Nebî'nin (s.a.v.) vasîlerinin vermiş oldukları hükümleri nak-

71 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 251.

72 Meclisi, *Bihâru'l-envâr*, 2/150, 27/149; Ebü Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl/Ricâlü Keşşî*, thk. Hasan Mustafavî (Meşhed: Danişgah-ı Meşhed, 1969), 9.

73 "*Allah'ı bırakıp da din âlimlerini, rahiplerini, özellikle Meryem oğlu Mesih'i rab edindiler. Oysa tek bir Tanrı'ya kulluk etmekle emrolunmuşlardı. O'ndan başka tanrı yoktur; O yüceler yücesidir, onların yakıştırdıkları eş ve ortaklardan bütünüyle uzaktır.*" et-Tevbe 9/31.

74 Küleynî, *el-Kâfi*, 1/31.

75 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 300.

letmesi gerekir. Kadı, müstakil bir hüküm (ictihad) vermemelidir. Âmmе'nin (Ehl-i sünnet) yanı sıra Usûlî âlim Allâme el-Hillî (ö. 726/1326) ve ona muvafakat edenler, bunun aksini savunmuşlardır.⁷⁶

Ca'fer es-Sâdik'a nisbet edilen bir haberden anlaşıldığında göre, aralarında bir konuda ihtilaf olan iki kişi, aralarında hüküm vermesi için ikisi de âlim ve adil olan iki âlime başvursalar, onlardan daha fakîh ve hadislere daha fazla vâkîf olanın hükmü tercih edilip uygulanır.⁷⁷ İmamların ahbârını bırakıp aralarında hüküm vermesi için fâsik sultana başvuranlar, aslında *tâĝûta* (hak yoldan saptıran varlık) başvurmuş olurlar. Bunun yerine hadisleri, onlarla konulan haram ve helalleri bilen fakîhlerin görüşleri benimsemelidir. Kişi buna göre verilen hükme razı olmalıdır. Bunu dikkate almayan kişi, Allah'ın hükmünü hafife almış ve mâsum imamları reddetmiş demektir. İmamları reddetmek ise Allah Teâlâ'yı reddetmektir ve şirke denktir.⁷⁸

Usûlîler'e göre şer'î ahkâm; zarûriyyât-ı din, zarûriyyât-ı mezheb, Allah Teâlâ'nın kat'î delille belirledikleri ve zannî delille belirledikleri olmak üzere dört kısma ayrılır. İctihad ve taklid, Allah Teâlâ'nın zannî delillerle belirledikleri üzerinde cereyan etmektedir. Zarûriyyât-ı din; iman esasları ile namaz, oruç, hac ve zekât gibi farzlar ve hakkında açık delil bulunan haramlardır. Usûlîler'den bir gruba göre ictihadın alanı, Allah Teâlâ'nın hükmünü bildirmediĝi hususlardadır; diĝer bir gruba göre ise hükmünü kat'î bir delille açıkça bildirmediĝi hususlarda olur.⁷⁹

el-Esterâbâdî'ye göre Usûlîler, *zarûriyyât-ı dinin* altı husustan oluştuĝunu ifade etmişlerse de namaz, oruç, hac ve zekât gibi hususlar buna dâhil deĝildir. *Zarûriyyât-ı din* ve *zarûriyyât-ı mezheb* gibi ıstılahlar, Usûlîler'e aittir. İslâm âlimlerinin geneline göre zarûriyyât-ı din; delili açık olan ve ihtilafın uygun olmadığı ya da ihtilafa mahal kalmayan hususlardır. Mezhep âlimlerine göre ise *zarûriyyât-ı mezheb*, delili açık olan ve ihtilafın uygun olmadığı hususlardır.⁸⁰

Netice olarak el-Esterâbâdî'ye göre Allah'ın kitabına ve mâsum imamların sünnetine (on dört mâsumdan nakledilen rivayetlere) ittibâyı bırakıp müctehidle-

76 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 300.

77 Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin es-Sadûk/ İbn Bâbeveyh, *Men lâ yahduruhü'l-fakîh* (Beyrut: Müessesetü'l- A'lemî li'l-Matbûât, 1406/1986), 3/9; Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî. *Tehzîbü'l-ahkâm*, thk. es-Seyyid Hasan Horsan (Tahran: Dâru'l-Kütübî'l-İslâmîyye, 1944), 6/301; Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 302.

78 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 303.

79 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 252.

80 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 252.

rin ictihadlarına tâbi olmak, kat'î olan ve yakîn ifade eden bilgiyi bırakıp zanla amel etmek demektir. Bu durum, fetvaların farklı farklı olmasına sebep olur ve Allah'a yalan isnad etme anlamı taşır. Allah'ın kitabına ve mâsum imamların sünneti dışındaki her yol, Allah'ın hükmü hususunda zanla hüküm vermekten ibarettir. Allah'ın ahkâmını isbat ve nefy hususunda ise zanna dayanılmaz.⁸¹ Ahbârî ulemânın fetvaları ise sarîh olan hadislerle dayanmaktadır. Bunun anlamı, *takıyye* gereği⁸² söylenmiş olanlar hariç tutulursa hadisler bâki olduğundan onlarla fetva veren fakîhin vefatıyla fetvasının geçersiz olmamasıdır.⁸³ Ayrıca İsnâaşerî müteahhirûn ulemâ arasında meşhurdur ki vefat etmiş olan âlimin görüşü, ölü kişi gibidir; kişi vefat ettikten sonra onun fetvasıyla amel etmek caiz değildir. Bunun sebebi fakîhin zannî bir istinbata dayanmasıdır.

D. Stewart'ın iddia ettiğine göre, Ehl-i Sünnet VI. (XII.) yüzyılda ictihadı dondurmuş ve bundan sonra ancak dinde müctehid olan imamların ictihadlarının taklid edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bununla beraber Usûlîler, ehil olan ulemâ için ictihad kapısını açık tutmuşlardır.⁸⁴ Doğrusu, ictihad kapısının kapandığı, ancak bir kısım âlimlerin iddiasından ibarettir.

Öte yandan Usûlî âlim Allâme el-Hillî (ö. 726/1325), Allah'ın her meselenin hükümünü belirlediğini ve buna müctehidin isabet edebileceğini; bununla birlikte müctehid hakikati bulmak için iyice çabaladıktan sonra isabet edemezse günahkâr olmayacağını ifade etmiştir.⁸⁵

4. Esterâbâdî'nin Ehl-i Sünnet Eleştirisi

Deliller, *sem'î* ve *aklî* olmak üzere iki kısımda mütalaa edilebilir. Kur'ân ve Sünnet, *sem'î* /naklî delil; ictihad, kıyas, istihsan, maslahat, istislâh, istishâb, *sedd-i zerâi'* gibi hususlar ise *aklî* deliller içinde değerlendirilebilir.⁸⁶ el-Esterâbâdî'nin Ehl-i sünnet âlimlerini zannî delile dayanmaları; kıyas, icmâ, önceki şeriatları delil alma gibi hususlarda tenkit ettiği dikkat çekmektedir. Aşağıda *el-Fevâidü'l-medeniyye*'deki sırasına riayet ederek onun bu konudaki görüşleri ana hatlarıyla ele alınacaktır.

81 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 255.

82 Bk. İbrahim Kutluay, "Şia'da Hadisler Arasındaki İhtilafı Gidermede Ehl-i Sünnet'in Görüşüne Muhalif Olan Rivayeti Esas Alma: et-Tûsî'nin İstibsâr'ı Özelinde", *Mîzânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*, 10 (2020), 13-55.

83 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 299.

84 Stewart, *Islamic Legal Orthodoxy*, 226-227.

85 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 42; Hillî, *el-Mebâdiü'l-vusûl*, 244.

86 Ali Bardakoğlu, "Delil" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/138-140.

4.1. el-Esterâbâdî'nin Ehl-i Sünnet'in Kat'î Delili Bırakıp Zannî Delile Dayandıkları İddiası

el-Esterâbâdî, Ehl-i sünnet âlimlerinin, şer'î ahkâmı, "şâri'in kat'î bir nasla beyan ettikleri" ve "zannî bir delille beyan ettikleri" olmak üzere ikiye ayırdıklarını ifade eder. Onların aynı şekilde Müslümanları "müctehidler" ve "mukallidler" olarak iki grupta mütalaa ettiklerini belirtir. Müctehidde gizli ve standart olmayan/gayri-munzabıt özellikler bulunmaktadır. O, Ehl-i sünnet'e göre mukallidin vâkıf olduğu sahih bir hadis olsa ve müctehid söz konusu hadise vâkıf olmasa bile *istishab* ve *berâet-i asliyye* gibi delillere dayanarak mukallidin, mezkûr hadisle deĝil zannıyla amel eden müctehidin görüşüne uyması gerektiğini ifade ederek Ehl-i sünnet'i bu hususta tenkit etmektedir.⁸⁷

el-Esterâbâdî'nin iddiasına göre Âmme/Ehl-i sünnet, Allah Teâlâ'nın kıyamet zamanına kadar ümmetin ihtiyaç duyacağı ilmi insanlara indirdiğini inkâr etmiş ve mâsum imamlara tâbi olmayı reddetmiştir. Hâlbuki Allah Resûlü (s.a.v.), insanların kendisine sarıldıkları sürece sapıtmayacakları iki şeyi Allah'ın kitabı ve Eh-i beyt olarak belirlemiştir.⁸⁸ Ne var ki el-Esterâbâdî hadislerde bu konuda temesûk edilmesi tavsiye edilen ikinci unsur olarak "Sünnetim"⁸⁹ ifadesine de yer veren Sünnî hadis kaynaklarından hiç bahsetmez. O, bu hususta "sefine hadisi"⁹⁰ özellikle yer verir. Bu rivayetleri delil alarak "fırka-i nâciye"nin Şîa olduğu sonucunu çıkarır. Ona göre bu rivayetler aynı zamanda akâid ve şer'î amel hususunda Şîa ile diĝer fırkaların birbirine tamamen zıt olduğunu ortaya koymaktadır.⁹¹

el-Esterâbâdî, Ehl-i sünnet'in yanı sıra Usûlîler'in müctehidde aradıkları bazı şartlardan bahsetmektedir.⁹² Usûlîler'e göre müctehidin Arap dilini ve şer'î lafızlardaki mânayı, Allah Teâlâ'nın lafızlardan muradını, ahkâm hadislerini, icmâyı, berâet-i asliyye ve istishâb gibi aklî delilleri bilmesi gerekmektedir.⁹³

87 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 100.

88 Küleynî, *el-Kâfi*, 2/231; Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 98.

89 *Muvatta'*, "Kader", 3.

90 Allah Resûlü'nün "Ehl-i beytimin bu ümmet içindeki mevkii, Nûh'un gemisi gibidir. Ona binen kurtulur, onu terk eden helak olur" buyurduğu nakledilmiştir. Meclisî, *Bihâr*, 2/104; 23/121; Bezzâr, *Müsned*, 9/343; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, 3/45; *el-Mu'cemü'l-evsat*, 4/9.

91 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 99, 100.

92 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 45.

93 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 46.

4.2. el-Esterâbâdî'ye Göre İcmânın Mümkün Olmaması

İcmâ terim olarak "Müslüman fakihlerin ya da *ehl-i hal ve akd*'in (müctehidler) şer'î bir hüküm hususunda ittifak etmeleridir."⁹⁴ Gazzâlî (ö. 505/1111) icmaı, "Ümmet-i Muhammed'in dinî meselelerde ittifak etmesi" şeklinde tanımlamıştır.⁹⁵ Ehl-i sünnet fakihlerine ve kelâm âlimlerinin çoğunluğuna göre ümmetin icmaı şer'î bir delildir.⁹⁶ İmâmiyye'nin geneli ile Zeydiyye, Keysâniyye ve Fatahiyye gibi fırkalara göre de icma delildir.⁹⁷ Bununla birlikte İmâmiyye'ye göre icmâ, âlimlerin dinî bir konunun hükmünde ittifak etmesi değil, sadece İmâmiyye âlimlerinin bir konudaki ittifakıdır. Usûlîlere göre icmâ masumun görüşünü keşfetmekten ibarettir. Ahbârîler ise icmaı delil olarak kabul etmezler.⁹⁸

İmâmî ulemanın, icmâ şer'î bir hüküm vermek üzere şer'î delillerden kabul ederlerse de "müstakil bir delil" olarak değerlendirmedeği anlaşılmaktadır. O, şekli ve isim bakımından bir icmâdır. İcmânın Sünnet'in ve imamın sözünü keşfine hizmet etmesinin dışında bir kıymeti bulunmamaktadır.⁹⁹ İmâmiyye'nin icmâ kelimesinin anlamını, istilahta ittifakları icmâ olarak nitelendirilmeyen az bir topluluğun ittifakı için kullanmak suretiyle dar ve özel bir anlamda kullandıkları görülmektedir. Onların bu ittifakı, mâsum imamın kavlini keşfetmeye yarar; bunu sağla-mayan faaliyete icmâ denmez. Ayrıca İmâmiyye'ye göre icmâ, ümmetin hatadan mâsum olduğunu ispat etmez.¹⁰⁰

Öte yandan icmâ hususunda iki İsnâşerî ekol arasında bazı farklı anlayışların olduğu dikkat çekmektedir. Usûlîler, icmaı delil olarak kabul ederken Ahbârîler onun Ehl-i sünnet'ten alındığını iddia ederek reddederler.¹⁰¹ Meselâ Usûlî âlim Şerîf el-Murtezâ (ö. 436/1044), icmâ ile ilgili olarak ümmetin her bir ferdinin yanılma-

94 Hillî, *Mebâidü'l-vusûl*, 190; İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/417.

95 Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdüsselâm Abdüşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993), 1/137.

96 Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Usûlü's-Serahsî*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 1/295; Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer ed-Debûsî, *Takvimü'l-edille fi usûlü'l-fıkh/Takvimü'l-edille*, thk. Halil el-Meys (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421/2001), 1/23; Ebû Bekir er-Râzî Ahmed b. Ali el-Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâfi'l-Kuve-tyiye, 1414/1994), 3/257.

97 Garavî, *Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-usuliyîn ve'l-ahbâriyyîn*, 141.

98 Garavî, *Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-usuliyîn ve'l-ahbâriyyîn*, 137.

99 Muhammed Rıza el-Muzaffer, *Usûlü'l-fıkh*, thk. Sadık Hasan el-Merâgî (Kum: Mektebetü'l-Azîzî, 2007), 342.

100 Muzaffer, *Usûlü'l-fıkh*, 348.

101 Kaveştî, *es-Sırâ' beyne'l-Ahbâriyyîn ve'l-Usûliyyîn*, 128.

sının mümkün olmadığını ifade ederek icmaa muhalefet edenleri tenkit eder.¹⁰² Şeyh et-Tûsî (ö. 460/1067), ümmetin hata üzere birleşmeyeceğini ifade etmekle beraber imamın her asırda mevcut olmasının vücûbiyetine atıfta bulunarak imamın görüşüne başvurulmasına vurgu yapar.¹⁰³ Bu sebeple Sünnî âlim İbn Hâcib (ö. 646/1248); mütekaddimûndan olan Şerîf el-Murtezâ ve Şeyh et-Tûsî ile daha sonra yaşamış Seyyid Ebû'l-Mekârim Hamza (ö. 585/1189) gibi Usûlî âlimlerin eserlerinde, ahkâm istinbatında icmân delil alınmasını örnek göstererek onların icmâ karşıtı oldukları görüşünü reddeder.¹⁰⁴

Ehl-i sünnet'e göre icmâ, müstakil bir delil sayılır.¹⁰⁵ Kıyası, re'y ile icthadı tamamen reddeden¹⁰⁶ Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270/884) ve Zâhirîler ise sahâbenin dışındakilerin icmânı delil olarak kabul etmezler.¹⁰⁷ Ehl-i sünnet'e ait fûrû-i fıkıh kitaplarında icmâyâ, birçok dinî-hukukî hükmün meşruiyet temelini göstermek üzere başvurulur. Fıkıh usulü eserlerinde ise icmâ, kaynaklar teorisinin vazgeçilmez bir unsuru olarak değerlendirilip temel şer'î deliller arasında genellikle üçüncü sıraya yerleştirilir.¹⁰⁸

Ahbârî âlim el-Esterâbâdî'ye gelince o, "Herhangi bir asırda yaşayan ulemânın belli bir meselede ittifak etmeleri" olarak tanımladığı icmân mümkün olmadığını ileri sürer ve bu hususta bazı deliller getirir. el-Esterâbâdî'ye göre şeriatı icmâyâ dayanma izni verilmemiştir, ayrıca buna dair aklî ve kat'î bir delâlet bulunmamaktadır. O, bu hususta şu misâli zikreder: Filozoflar âlemin kadîm olduğunda, Yahudiler Hz. Mûsâ'dan sonra peygamber gelmeyeceğinde, Hıristiyanlar Hz. İsrâ'nın çarmıhta öldürüldüğünde icmâ etmişlerse de¹⁰⁹ onların bu görüşleri

102 Garavî, *Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-usuliyîn ve'l-ahbâriyyîn*, 142.

103 Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *el-'Udde fi usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Rıza el-Ensârî (Kum: Sitare, 1417), 2/164.

104 Garavî, *Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-usuliyîn ve'l-ahbâriyyîn*, 142.

105 İmam Mâlik, icmaı Medinelerinin icmaı ile sınırlandırmıştır. Ayrıca Şeyhayn'ın icmaı, Hulefâ-i râşidînın icmaı, Mekkelilerin icmaı, Küfelilerin icmaı, imamların icmaı, ümmetin icmaı gibi sınırlamalardan da bahsedilmişse de (Garavî, *Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-usuliyîn ve'l-ahbâriyyîn*, 137-138) icmada bu tür sınırlamalar muteber görülmemiştir.

106 Bk. Nureddin İtr, Dâvûd ez-Zâhirî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/49. Onun metodu, ilmî donukluğa sebep olmuştur. Dâvûd, kıyası reddetse de adına "delil" diyerek kıyasa başvurmak zorunda kalmıştır. Aynı yer.

107 Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali et-Tûsî, *el-'Udde fi usûli'l-fikh* (thk. Muhammed Rıza el-Ensârî), Sitare, Kum 1417), 2/601.

108 İbrahim Kâfi Dönmez, "İcmâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000) 21/417.

109 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 266.

isabetli değildir. el-Esterâbâdî'nin de dikkat çektiği gibi Ehl-i sünnet'e göre ictihad değil, âlimlerin icmâi hatadan masumdur.¹¹⁰

4.3. el-Esterâbâdî'ye Göre Kıyasın Caiz Olmaması

Terim olarak kıyas, "hakkında açık hüküm bulunmayan bir meselenin hükmünü, aralarındaki ortak özelliğe veya benzerliğe dayanarak hükmü açıkça belirtilen meseleye göre belirlemek" anlamına gelmektedir.¹¹¹ Çağdaş Şii âlim Muhammed Rızâ el-Muzaffer (1904-1964), kıyası "Hakkında Şâri' tarafından hükmü verilmiş olan bir hususta (makîsün aleyh/asl) ona esas olan *illetin* başka bir meselede (makîs/fer' aleyh) sabit olması ve müşterek illet sebebiyle aynı hükmü onun için de geçerli saymak demektir"¹¹² şeklinde tanımlamaktadır.

İmâmiyye'ye göre kıyasla amel edilmez. Kıyas, mantık ilmindeki temsile benzetilmiş ve onun ihtimalî ve zannî bir ilim ifade ettiği belirtilmiştir. Allah'ın dininde sadece akli kullanıp zan ile hüküm verilmez. Allah Teâlâ, zan ile amel edilmemesini, fâsığın getirdiği haberin iyice araştırılmasını emretmektedir.¹¹³ el-Muzaffer, kıyasın meşruiyetine Kur'ân ve Sünnet'ten getirilen delillerle ilgili olarak "...*Ey akıl sahipleri! İbret alın*"¹¹⁴ mealindeki âyetin kıyasla alâkasının olmadığını, Sünnet'ten getirilen Muâz hadisinin¹¹⁵ ise mürsel olduğunu ifade ederek bu hususta muteber bir delil olmadığını iddia eder.¹¹⁶ Nitekim Ca'fer es-Sâdık (ö. 148/765), Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) hitaben serdettiği "Allah'tan kork, kıyası terket, zira yarın Allah'ın huzuruna vardığımızda (Kur'ân ve Sünnet'i delil aldığımızı göstermek için) 'Allah şöyle buyurdu, Resûlullah şöyle buyurdu' deriz. Sen ve ashâbın ise 'Bizim görüşümüz' dersiniz"¹¹⁷ mealindeki rivayette, kıyasa başvurduğu için Ebû Hanîfe tenkit edilmektedir. Kıyasın sahâbe döneminde olmadığı, II. (VIII.) asırda Ebû Hanîfe döneminde Abbâsîler'in de benimsemesiyle yaygınlık kazandığı ileri sürülmüştür.¹¹⁸

110 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-medeniyye*, 101.

111 Cürçânî, Ali b. Muhammed, *Kitâbü't-ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1403/1983), 1/181; bk. Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* 4/99; Apaydın, "Kıyas", 25/329.

112 Muzaffer, *Usûl'l-fikh*, 402, 404./

113 el-Hucurât 49/6; Muzaffer, *Usûlü'l-fikh*, 402, 404.

114 el-Haşr 59/2; Ayrıca el-Mâide 5/95; Yâsîn 41/78-79 gibi âyetlerin de bu hususta delil sayılmaya cağı belirtilmiştir. Bk. Muzaffer, *Usûlü'l-fikh*, 408, 409.

115 Ebû Dâvûd, "Akziye", 11; Tirmizî, "Ahkâm", 3.

116 Muzaffer, *Usûlü'l-fikh*, 409, 410.

117 Muzaffer, *Usûlü'l-fikh*, 401.

118 Muzaffer, *Usûlü'l-fikh*, 402.

el-Esterâbâdî'ye göre kıyası delil olarak kabul etmek ve onu kullanmak caiz değildir. O, bu hususta beş delil zikreder: Bunlardan birincisi kıyasa başvurulması konusunda delilin bulunmamasıdır. Ayrıca ahkâm hususunda zannî delile dayanmak caiz değildir. O, kıyas hakkında "İmamlardan mütevâtir olarak gelen ahbârla sabittir ki kıyas bâtıldır" demektedir.¹¹⁹

4.4. el-Esterâbâdî'ye Göre Sünnet-i Nebeviyye'den Ahkâm İstinbatı

el-Esterâbâdî'ye göre Sünnet-i nebeviyye'den ahkâm istinbatı hususunda da yetki, mâsum imamlarıdır. Âyetlerdeki ve Sünnet'teki nâsîh ve mensûhu ayırt etmek, konulan bir hükmün mutlak mı yoksa mukayyed mi olduğunu bilmek, âyetin te'vîlini kavramak ancak "zikir ehli" olan mâsum imamlara başvurmakla mümkün olur.¹²⁰ Müteâhhirûn dönemi İsnâaşerî ulemânın tamamı, "İslâm'da zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur"¹²¹ rivayetinde olduğu gibi, ahbârın zâhiri ile amel etmenin caiz olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Ayrıca el-Esterâbâdî'nin belirttiğine göre "Allah'a, Resûlüne ve emir sahiplerine itaat ediniz"¹²² mealindeki âyette geçen "emir sahiplerini" Ehl-i sünnet ulemâ "idareciler" olarak yorumlamışlardır. el-Esterâbâdî'nin görüşü ise bununla Ehl-i beyt imamlarının kastedilmiş olduğudur.¹²³

4.5. el-Esterâbâdî'ye Göre Önceki Şeriatların Delil Olmayacağı

Önceki şeriatlar (şer' u men kablenâ) Ehl-i sünnet fıkıh metodolojisinde fer'î kaynaklar arasında yer alır. Bunun temeli; eski şeriatların, Kitap ve Sünnet'in haber vermesine dayanması dolayısıyla naklî/sem'î delillerden kabul edilmesidir.¹²⁴

el-Esterâbâdî ise "İlmimiz Kur'ân ve Sünnet'i kavrayamazken bizden önceki şeriatları nasıl ihata edecek?" diyerek önceki şeriatların delil olması hususunda menfi düşünmektedir.¹²⁵

119 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*, 269.

120 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*, 271.

121 Küleynî, *el-Kâfi*, 5/167; Sadûk, *Men İâ yahduru hü'l-fakih*, 3/76; Tûsî, *Tehzîbü'l-ahkâm*, 7/247; *el-Muvatta* ', "Akziye", 31; *Müsned*, 1/313; İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

122 en-Nisâ 4/59.

123 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*, 270.

124 Ali Bardakoğlu, "Delil", 9/139.

125 Esterâbâdî, *el-Fevâidü'l-Medeniyye*, 271.

5. el-Esterâbâdî'nin Görüşlerinin Tenkit ve Değerlendirilmesi

Hemen belirtelim ki el-Esterâbâdî'nin daha başta görüşlerini üzerine bina ettiği mâsum imamların ahbârının yeterli olduğu meselesi problemdir; zira onun iddia ettiği gibi imamların ahbârının kıyamete kadar ihtiyaç olacak bütün ahkâmın cevabını birebir ihtiva etmediği âşikârdır. Doğrusu, bu sadece Sünnet için değil Kur'ân için de geçerlidir. Kur'ân bir ansiklopedi olmadığına göre, dinin sahibinin miras, boşanma gibi bazı konularda tafsilata girdiği olursa da genel olarak ana hükümleri ve temel prensipleri ihtiva eder. Nasıl ki Allah Teâlâ, Kur'ân'da bilinçli olarak bazı ibâdet ve muâmelâtın tafsilatını Sünnet'e bırakmışsa Sünnet de müctehid imamlara alan açmıştır. Şu hâlde Kur'ân ve Sünnet, bazı hususlarda ayrıntılı hükümler koymuşsa da genel olarak küllî kaideler/prensipier noktasında dinî problemlerin çözümünü ihtiva etmektedir. Naslara dayanarak yeni problemlere çözüm bulmak, ancak ictihad sayesinde mümkündür. Nitekim Muâz hadisinde Allah Resûlü (s.a.v.) fikhî bir probleme nasıl cevap bulacağını sorduğunda Muâz, "önce Kur'ân'a müracaat ederim" demiş, onda bulamazsa Sünnet'e müracaat edeceğini belirtmiş, onda da bulamazsa ictihad edeceğini ifade etmiştir.¹²⁶ Hz. Peygamber'in onun bu metodunu takdir ettiği görülmektedir. Bu durum, Resûl-i Ekrem'in sağlığında fikhî bir meseleyi ona sorma imkânı olmadığı hâllerde as-hâbın bu hususta ictihad ettiklerini ortaya koymaktadır.¹²⁷ Onların söz konusu ictihadlarını Resûlullah'a (s.a.v.) doğrulatma imkânı buldukları ileri sürülse de bu her zaman mümkün gözükmemektedir. Aynı durum Şii toplum için de söz konusudur. İmanın gaybetinde *Kütüb-i Erbaa'*ya müracaat edilmesi öncelikli olsa da mezkûr kitaplarda bir cevap bulunmadığı takdirde ne yapılacağı sorusu ortada durmaktadır. Ayrıca *takıyye* gereği sâdır olduğu ifade edilse de birbiriyle çelişen pek çok ihtilafî hadisin varlığı dikkate alındığında müctehidin tercihte bulunması, bir konuda açık bir *nas* bulunmadığı takdirde ictihad etmesi toplumun dinî sorunlarını çözebilmek için yegâne yol olarak gözükmemektedir. Nitekim Şii araştırmacı el-Muzaffer de nasların sınırlı, hâdiselerin ise sınırsız olduğunu kabul eder; ancak ona göre Şârî'in her hâdis için hususî bir nas koyması şart değildir. Yeni meselenin, naslarda mevcut umumi bir hükmün altına girmesi yeterlidir. Ona göre naslarda her bir hâdis ve cüz için hüküm konmamışsa da umumi bir hüküm vaz' edilmiştir.¹²⁸

126 Ebû Dâvûd, "Akziye", 11; Tirmizî, "Ahkâm", 3.

127 Bu konuda geniş bilgi için bk. Muhammed Hamidullah, "Sahâbe Devrinde İctihad", trc. Ahmet Yasın Küçüktiryaki, *Diyanet İlmî Dergi*, 49/1 (2013), 69-81.

128 Muzaffer, *Usûlü'l-fıkh*, 415.

Kaldı ki her çağın ilmî ve teknolojik gelişmelerine ve toplumsal değişime bağlı olarak yepyeni dinî problemleri ortaya çıkmaktadır. Muamelâtla ilgili internet ortamındaki işlemlerin durumu, sanal para gibi iktisadî meseleler; klonlama, organ nakli, tüp bebek gibi tıbbî meseleler bunlardan birkaçıdır. Bu tür meselelerin Kur'ân'da ve hadis kaynaklarında doğrudan cevabını bulmak tabii olarak mümkün değildir. Dolayısıyla bu noktada, aslî ve fer'î delillere başvuran müctehidler devreye girmektedir. Bu, İslâm'ın kıyamete kadar bâki olmasının ve ictihad sayesinde problemlere çözüm getirme potansiyelinin olmasının tabii bir sonucudur.

Esasen mesele tarihî açıdan değerlendirildiğinde Hz. Ali'nin ictihadı onayladığı, bütün Müslümanlar için geçerli ve mümkün olan nesnel bilgi kaynaklarına bağlı olarak hüküm tesis edilebileceği kanaatinde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ona göre ictihad, kontrol edilebilir ve sağlamsı yapılabilir bir etkinliktir.¹²⁹ Daha önemlisi Hz. Ali'nin Kur'ân'ı çok iyi bilen, nâsih-mensûh bilgisine sahip olan, Sünnet'in künhüne vâkıf olan ve ferâizi kavramış bulunan kimsenin ictihad ehliyetine sahip olabileceğine işaret etmiştir.¹³⁰ Onun bu ifadesinden mâsum imamların dışındaki kişilerden ehil olanların ictihad yetkisini hâiz oldukları sonucu çıkarılabilir.

Hz. Ali'nin daha sonraki Şiiiler ve özellikle gulât¹³¹ arasında yaygınlık kazanan "İmam(lar) vahiy alır. Onların kulağına üflenir, kalbine ilham edilir (muhaddesûn ve müfehhemûn).¹³² Melekler onlara bilgi getirir.¹³³ Rüyada bilgi alırlar. Onların atalarından kalan (Câmia, cifr gibi) gizli kitapları vardır; fetva ve hüküm verirken ondan istifade eder..."¹³⁴ gibi yanlış anlayışları "İmamın görevi ancak, Allah'ın indirdiği ile hükmetmektir. Hangi lider olursa olsun, Allah'ın kitabı ile hükmetmiyor ise ona itaat edilmez"¹³⁵ diyerek reddettiği dikkat çekmektedir. Mâsum imamların "Helal hükmümüzün kaynağı da haram hükmümüzün kaynağı da Allah'ın kitabıdır"¹³⁶ sözü bu hakikati teyit etmektedir. Şu hâlde Yaman'ın da ifade ettiği gibi, Kur'ân ve Sünnet (asıllar) ile illet birlikteliği sağlanabildiği ölçüde bu asıllara göre yapı-

129 Ahmet Yaman, "Ehl-i Beyt Fıkhının İmamı Hz. Ali ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi", *Marife*, 4/3 (2004): 117.

130 Zeyd b. Ali, *Müsned* (Beirut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 343; Yaman, "Ehl-i Beyt Fıkhının İmamı Hz. Ali ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi", 118.

131 Sıddık Korkmaz, *Tarihin Tahrii İbn Sebe Meselesi ve Karizma Dindarlığı*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 23 vd.

132 Küleynî, *el-Kâfi*, I/162; 238.

133 Küleynî, *el-Kâfi*, I/246, 264.

134 Bk. Küleynî, *el-Kâfi*, I/162, 264.

135 Zeyd b. Ali, *Müsned*, 322.

136 Temimî, *Deâimu'l-İslâm*, (Kahire 1960), 1/50

lan kıyas, Hz. Ali'nin hüküm ve fıkıh kaynağının temelini teşkil etmektedir. Hatta daha sonra adına *kıyâsü's-şebih* denilecek olan ve asıl ile fer arasındaki bir tür benzerliği hüküm intikali için yeterli gören, hayli tartışmalı hüküm verme biçimi, Hz. Ali'nin verili hukuk çerçevesiyle kayıtlı kalma adına tercih ettiği bir yöntem olmuştur.¹³⁷ Ancak Hz. Ali'nin kaynaksız/öznel reyci yaklaşımlara mesafeli durduğunu da söyleyebiliriz.¹³⁸ Şu hâlde Yaman'ın bahsini ettiği Hz. Ali'nin ictihad hakkındaki bu görüşleri Ahbârîler'in iddialarına zıtlık arz etmektedir.

Hülâsa el-Esterâbâdî'nin ve diğer Ahbârîlerin fikhî dondurdukları, bu yüzden bir süre sonra tıkandıkları anlaşılmaktadır. Zira hayatın dinamizmi içinde şeriatın da aktif olması gerekmektedir.¹³⁹ Bu ise ancak ictihadla sağlanabilir. Ahbârîliğin etkinliğini kaybedip V. (XI) asırdan itibaren Şîî toplumda Usûlîliğin egemen olmasının, günümüzde de hâkim ekol hâline gelmesinin sebebini bu anlayışta aramak daha isabetli gözükmemektedir. el-Esterâbâdî'nin bu tarihten altı asır sonra yaşadığı ve Ahbârî görüşleri yeni bir sistemle canlandırmaya çalıştığı ancak bunun uzun sürmediği anlaşılmaktadır.

Sonuç

Sistematik/Yeni Ahbârîliğin kurucusu kabul edilen el-Esterâbâdî'nin Kitap ve Sünneti/ahbârî dinin kaynağı olarak değerlendirdiği; ictihad, Usûlîler tarafından imamların görüşlerini keşfetmekten ibaret olarak görülen icmâa ve kıyas gibi delillere muhalif olduğu anlaşılmaktadır. el-Esterâbâdî ictihad karşıtlığını; imamların masumiyeti, bilgi kaynaklarının ilâhî olması ve onların ahbârını toplayan *Kütüb-i Erbaa'nın* kat'i ve yeterli oluşu gibi delillere dayandırmaktadır. O, Kur'ân'ı ancak mâsum imamların tefsir ve te'vil edebileceğini, onların açıklamaları olmadan ahkâmın anlaşılup uygulanmayacağını savunarak bütün yetkiyi imamlara vermiş ve delilleri, Kur'ân, Sünnet ve kendi imamlarından gelen nakillere (ahbâr) indirgemiş görünmektedir.

el-Esterâbâdî'ye göre Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Kur'ân ve Ehl-i beyt (mâsum imamların ahbârı), insanların dalâlete düşmeyecekleri iki kaynaktan biri olarak tanıtıldığına göre, ictihada mahal yoktur. Zira bu özellikte olmayan müctehidlerin görüşleri son tahlilde zanna dayanmaktadır, dolayısıyla hataya ihtima-

137 Yaman, "Ehl-i Beyt Fikhinin İmamı Hz. Ali ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi", 121.

138 Ebû Dâvûd, "Talak", 63; Küleynî, *el-Kâfî*, 1/54; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkîn an rabbi'l-âlemin* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1991), 1/46.

139 Burada asla tarihselciliği kastetmiyoruz.

li vardır. Ne var ki itikat ve ahkâm konularında zan ile hüküm verilmesi isabetli değildir. Bu sebeple daha çok gaybet-i kübrâ döneminde (329/941-?) geçerli olmak üzere mâsum imamlar, şîasını imamların ahbârını rivayet eden râvile ve mezkûr ahbâra yönlendirmişlerdir. el-Esterâbâdî, bunu *Kütüb-i Erbaa*'da yer alan ahbârın kâfi olduğuna ve yakînî bilgi ifade ettiğine delil saymaktadır. Netice olarak mâsum imamların ahbârının fikhî ihtiyaçlara kâfi geldiği şeklindeki iddianın onun görüşünün temelini teşkil ettiği söylenebilir. el-Esterâbâdî'ye göre müctehidlerin ictihadı zanna dayanmaktadır; oysa mâsum imamların bilgileri, vahiy alan Resûlullah'ın (s.a.v.) ve onun neslinden gelen mâsum imamların ilmine vâris olmalarına dayandığından kat'îdir ve kesin bilgi ihtiva etmektedir. İtikat ve ahkâm hususunda zanna dayalı bilgi ile amel etmek caiz olmadığından zanna dayalı olan müctehidlerin ictihadları ve onları taklid etmek bâtildir.

Sonuç olarak kendince tutarlı olsa da hayatın gerçeklerini ve hızla gelişen toplumu dikkate almadığı için el-Esterâbâdî'nin sistemini uygulama imkânı bulunmamaktadır. Esasen günümüzde Şii dünyada Müctehidûn diye de adlandırılan Usûlîliğin hâkim ekol olması bunun bir sonucudur. Sistemin tıkanmasının önüne geçmek ve Şii düşünce ve fikhin ayakta kalmasını sağlamak için gaybette olan imamın fonksiyonunu *velâyet-i fakih düşüncesi* ile onun adına en yetkin âlim üstlenmiş gözükmektedir.

Kaynakça

- Abdurresûl, el-Gaffâr. *el-Küleyni ve Husûmuhû Ebû Zehre*. Beyrut 1415/1995.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnaût, Âdil Mürşid vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Âmilî, Şeyhü'l-İslâm İzzüddîn, el-Hüseyn b. Abdüssamed el-Hârîsî el-Hemedânî. *Vusûlü'l-ahyâr ilâ usûli'l-ahbâr*. thk. Seyyid Muhammed Rıza el-Hüseynî el-Celâlî. Resâil fî dirâyeti'l-hadîs içinde 1-2, haz. Ebû'l-Fazl el-Hâfızayân Bâbulî. Kum: Dâru'l-hadîs, 1424/2003.
- Apaydın, Yunus. "İctihad". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/432-445 İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Apaydın, Yunus. "Kıyas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/329-539. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Apaydın, Yunus. "Zâhiriyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/93-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Bardakoğlu, Ali. "Delil". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/138-140. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr. *Müsnedü'l-Bezzâr=Bahru'z-zehâr*. thk. Mahfûzu'r-Rahmân Zeynüllâh, Âdil b. Sa'd, Sabri Abdülhâlik. Medine: Mektebetü'l-'Ulûm ve'l-Hikem, 1988-2009.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi. *el-Kütübü's-sitte ve şürühuhâ: Sahîhu'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunus: Dâru Sahnûn. 1413/1992.
- Celâlî, Seyyid Muhammed Hüseyin el-Hüseyinî. *Dirâyetü'l-hadîs*. thk. Seyyid Muhammed Cevad el-Hüseyinî. Beyrut: Müessesetü'l-A'lâmî li'l-Matbûât, 1435/2004.
- Cessâs, Ebû Bekir Ahmed b. Ali. *el-Fusûl fi'l-usûl*. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâf ve Ş-Şuûni'l-İslamiyye, 1414/1994.
- Cizâvî, Eşref. *İlmü'l-hadîs beyne asâleti ehli's-sünne ve intihâli's-Şia*. Mısır: Dâru'l-yakîn li'n-neşri ve't-tevzî, 1430/2009.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed. *Kitâbü't-ta'rifât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Debûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullah) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ. *Takvimü'l-edille fi usûli'l-fikh/Takvimü'l-edille*. thk. Halil el-Meys. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2001.
- Dönmez, İbrahim Kafi. "İcmâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/417-431. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as b. İshâk el-Ezdi es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî. ts.
- Esterâbâdî, Muhammed Emîn b. Muhammed Şerif el-Ahbârî. *el-Fevâidü'l-medeniyye fi'r-reddi ale'l-kâili bi'l-ictihâd ve't-taklîd fi'l-ahkâmî'l-ilâhiyye*. thk. Rahmetullah er-Rahmetî el-Erâkî. Kum: Müessesetü Neşri'l-İslâmî li Câmî'ati Müderrisin, 1426/2005.
- Fadlî, Abdülhâdî. *Usûlü'l-hadîs*. Beyrut: Merkezü'l-Gadîr, 1430/2009.
- Garavî, Muhammed Abdülhasan Muhsin. *Mesâdiru'l-istinbat beyne'l-usuliyîn ve'l-ahbâriyyîn*. Beyrut: Dâru'l-Hâdî, 1412/1992.
- Gazzâlî, Ebû Hamîd Huccetülislâm Muhammed b. Muhammed. *el-Mustasfâ*. thk. Muhammed Abdüsselâm Abdüşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Hafızurrahmân b. Hakîm Abdülcebbar. *Ulûmü'l-hadîs beyne ehli's-sünnet ve Şia İmâmiyye İsnâaşeriyeye*. Doktora tezi, International Islamic University, İslamabad, 2010.
- Hamidullah, Muhammed. "Sahabe Devrinde İctihad". trc. Ahmet Yasin Küçüktyraki, *Diyanet İlmi Dergisi*. 49/1 (2013), 69-81.
- Hânsârî, Muhammed Bâkir b. Zeynilâbidîn b. Ca'fer el-Müsevî. *Ravdatü'l-cennât fi ahvâli'l-'ulemâ' ve's-sâdât*. Tahrân: Müessesetü İsmâiliyân, 1390/1970.
- Hillî, Cemâluddîn Hasen (Hüseyin) b. Yûsuf b. Ali İbnü'l-Mutahhar. *Mebâdiü'l-vüsûl ilâ ilmi'l-usûl*. thk. Abdülhüseyin Muhammed Bakkal. Kum: Mektebetü'l-İ'lâmî'l-İslâmî, 1984.
- Hubbullah, Haydar. *Nazariyyetü's-sünne fi'l-fikri'l-İmâmiyyi's-Şii: et-tekevün ve's-sayrure*. Beyrut: el-İntişârü'l-Arabî, 2006.
- Hûî, Âyetullah Ebû'l-Kâsım b. Ali Ekber b. Haşim el-Müsevî. *Mu'cemü ricâli'l-hadîs ve tafsîlü tabakâti'r-ruvât*, Kum 1409/1989.
- Hür el-Âmilî, Muhammed b. Hasan b. Ali el-Meşgarî. *el-Fusûlü'l-mühimme*. thk. Muhammed b. Muhammed el-Hüseyin el-Kâinî. Kum: Müeessesetü Meârifî İslâmî İmam Rızâ, 1418.
- Itr, Nureddin. *Dâvûd ez-Zâhiri*". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/49. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- İbn Kayyim, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed el-Cevziyye. *İ'lâmü'l-Muvakkîn an rabbi'l-âlemin*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd er-Rebeî el-Kazvinî. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1418/1998.
- İlhan, Avni, "Gaybet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 13/410-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Kandemir, M. Yaşar. "Hadis" (Şîa ve Hadis). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/27-64. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kaveştî, Abdurrahîm Ahmed. *es-Sirâ' beyne'l-Ahbâriyyîn ve'l-Usûliyyîn*. London: Tekvîn, 1436/2015.
- Kohlberg, Etan. "Ahbâriyya". *Encyclopedia Iranica*, 1/ 716-718. London: 1984.
- Kohlberg, Etan. "Al-usûl al-arba'umi'a" (*Belief and Law in Imâmi Shî'ism* içinde, VII. makale). London: Variorum Reprints, 1991.
- Korkmaz, Sıddık. *Tarihin Tahriifi İbn Sebe Meselesi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Köse, Saffet. "Şâfi Zâhîrîliğinin Analizi -Hukûkî İşlemlerde Geçerlilik ve Cevâz Ayrımı", *Gelenekselci ve Modernist Paradigmalar Kısılcacında İmam Şâfi*, edit. Mahfuz Söylemez. 89-107. Ankara: Araştırma Yayınları 2014.
- Kutluay, İbrahim. *Şîa'da Hadis Usûlü Ehl-i Sünnet Hadis Usûlü ile Mukayeseli Bir Çalışma*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.
- Kutluay, İbrahim. "Şîa'da Hadisler Arasındaki İhtilafı Gidermede Ehl-i Sünnet'in Görüşüne Muhalif Olan Rivayeti Esas Alma: et-Tüsü'nin İstibsâr'ı Özelinde", *Mizânü'l-Hak: İslami İlimler Dergisi*. 10 (2020), 13-55.
- Kutluay, İbrahim. "Şîa'da Hadis Rivayeti ve İsnad Tenkidinde Ashâb-ı İcmâ Telakkisinin Rolü". *Marife*: 17/1 (2017): 29-50.
- Kutluay, İbrahim. "İsnâ Aşeriyye İmâmiyye'sinin Muteber Saymadığı Ehl-i Sünnet Hadis Kaynaklarını Polemik ve Tenkit Maksatlı Olarak Kullanması". *İslam Düşüncesinde Eleştiri Kültürü ve Tahammül Ahlâkı*. 2/457-481. İstanbul: Ensar Yayınları, 2019.
- Kuzudüşli, Bekir. *Şîa'da Hadis Rivayeti ve İsnad*. İstanbul: BSR Yayıncılık, 2011.
- Küleyni, Ebü Ca'fer Muhammed b. Ya' kub. *el-Kâfi*. Beyrut: Menşûratü'l-Fecr, 1428/2007.
- Mâlik b. Enes, Ebü Abdillâh el-Asbahî el-Himyerî. *el-Muvatta'*. thk. Muhammed Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-Arabî, 1406/1985.
- Meclisî, (II. Meclisî) Muhammed Bâkir b. Muhammed Takî b. Maksûd Ali. *Bihârü'l-envârî'l-câmia li-dü-reri ahbâri'l-eimmeti'l-athâr*. thk. İhyâu Kütübî'l-İslâmiyye. Kum 1388; Beyrut: Müessesetü'l-Vefâ, 1983/1403.
- Modarresi, Hossein. *An Introduction of Shi'î Law: A Biographical Study*. London: Ithaca Press, 1984.
- Muzaffer, Muhammed Rıza. *Usûlü'l-fık'h*. thk. Sadık Hasan el-Merâğî. Kum: Mektebetü'l-Azîzi, 2007.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî en-Nisâburî Müslim b. el-Haccac. *el-Kütübü's-sitte ve şürühuhâ: Sahihü'l-Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları; Tunus: Dâru Sahnûn. 1413/1992.
- Sadûk, (İbn Bâbeveyh) Ebü Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *el-İ'tikâdât*. thk. İsam Abdüsseyyid. Kum: el-Mu'temeru'l-Âlemi li Elfiyeti-ş-Şeyhi'l-Müfid, 1413/1992.
- Sadûk, (İbn Bâbeveyh) Ebü Ca'fer Muhammed b. Ali b. Hüseyin. *Men lâ yahduruhü'l-fakih*. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemi li'l-Matbûât, 1406/1986.
- Saffâr, Ebü Ca'fer Muhammed b. el-Hasen b. Ferrûh el-Kummî. *Besâiru'd-derecât*. thk. Seyyid Muhammed Seyyid Hüseyin (B.y: İntişârâtü'l-Mektebeti'l-Haydariyye, 1426/2005.

- Sâhibü'l-Meâlim/ İbn Şehîd-i Sâni Hasan b. Zeynüddin Şehîd es-Sâni. *Münteka'l-cümân fi ehâdisi's-sihah ve'l-hisân*. thk. Ali Ekber el-Gîfâr. Kum: Câmi'atü'l-medreseteyn fi havzati'l-İlmiyye, 1362/1943.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed b. Sehl. *Usûlü's-Serahsi*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rifet, ts.
- Sofuoğlu, Cemal. *Hadis Tenkidi Yönünden el-Kâfi Üzerine Bir İnceleme*. Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1982.
- Sübhânî, Ca'fer. *Doctrines of Shi'i Islam*. çeviren ve edit. Reza Shah Hashemi. London: I. B.Tauris Publisher, 2001.
- Stewart, Devin J. *Islamic Legal Orthodoxy Twelver Shiite Responses to the Sunni Legal System*. The University of Utah Press, 1998.
- Şehîd-i Sâni, Zeynüddin b. Ali b. Ahmed Cübaî Âmilî. *er-Ravzatü'l-behiyye fi şerhi Lüm'a'ti'd-Dımaşkiyye*. Beyrut: Darü't-Tearuf li'l-Matbuat, ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb el-Lahmî. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk: Târik b. İvazullah b. Muhammed, Abülmuhsin b. İbrahim. Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts. Mahmûd Tahhân. Riyad ts.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyüb el-Lahmî. *el-Mu'cemü'l-kebir*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî. ts.
- Tahrânî, Muhammed Muhsin Âgâ Büzürg. *ez-Zeria ilâ tasânifiş-Şia*. Beyrut: Dâru'l-Edvâ, 1403/1983.
- Tirmizî, Ebü İsâ Muhamed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî. *Sünen*. thk. Beşşâr Avvâd. Beyrut: Dâru Garbi'l-İslâmiyyîn. 1996.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali. *el-Emâlî*. thk. Behrâd el-Ca'ferî, Ali Ekber Gaffârî. Tahran: Dâru'l-kütübi'l-İslâmiyye, 1381.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali. *el-'Udde fi usûli'l-fikh*, (thk. Muhammed Rıza el-Ensârî), Sitare, Kum 1417.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali. *İhtiyâru ma'rifeti'r-ricâl/Ricâlü Keşfi*. thk. Hasan Mustafavî. Danişgâh-ı Meşhed, Meşhed 1969.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Hasan b. Ali. *Tehzîbü'l-ahkâm*. thk. es-Seyyid Hasan Horsan. Dâru'l-Kütübi'l-İslâmiyye, Tahran 1944.
- Yaman, Ahmet. "Ehl-i Beyt Fikhinin İmamı Hz. Ali ve Takip Ettiği İctihad Yöntemi". *Marife*. 4/3 (2004), 111-125.
- Yurdagür, Metin. "Ahbâriyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 1/490-491. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Zeyd b. Ali. *Müsned*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.